

KAITSE KODU

No 4
1 9 3 1
20 senti

ESIMENE EESTI KINNITUS A.-S.
EESTI LLOYD

ASUTATUD 1919. A.

TALLINNAS PIKK TÄNAV 11.

TELEF. 428-94, 430-08.

**Elu-, tule-, õnnetusjuhtumite, murdvarguste, klaasi- ja
veokindlustused.**

Seltsi poolt seni väljamakstud kahjude kogusumma ulatub üle
kahe miljoni krooni,
mis on parimaks tõenduseks kindlustamise määratud kasust, seepärast
kindlustage oma elu ja varandus kuni veel aeg!

KAITSELIITLASTE TÄRVETE LADU

Tallinnas Kaarli tän. 8.

Soovitab odavate hindadega:

Spordipüsse „Erma“, „Geco“ „Achilles“, „Kaba“ ja „Bayard“;

Igas kalibris püstol-browninguid, nagaane;

Vint- ja spordipüssi ja püstoli padruneid;

Püssiõli ja püssipuhastusabinõusid;

Märklehti;

Suusasidemeid;

Sireen-vilesid;

Käelinte;

Kaitseliidu rinnamärke;

Elektritaskulampe;

Dioptr-sihikuid ja kirpe

J. n. e. J. n. e.

Kõige ideaalsemalt

võite värvida oma riideid, kangaid ja lõimi

„STARI“ riidevärviga.

Külmad ja soojad värvid mitmes kümnes põhivärvis.

„Stari“ värv on kindel, ta ei karda vihma ega päikest.

Lühikese aja jooksul on võitnud endale ülemaise kuulsuse

„STARI“ pesusine,

mis on muutunud iga perenaise lemmikuks.

Nõudke kõikjal „Stari“ riidevärve ja pesusinet.

TOIMETUS:

Tallinnas Kaarli t. 8, kaitseleidu peastaabi ruumes.

Vastutav toimetaja kol.-ltm. J. Maide, telefon 6-88.

Tegev toimetaja L. Sõerd, telef. 8-29.

Toimetaja kõnetunnid kella 10—12.

Kaastöö arvatakse tasu alla, kui sellele tasunõudmine on peale kirjutatud. Tarvitamata ja tagasisaatmiseks markimata käsikirju alal ei hoita.

TALITUS:

Tallinnas Kaarli t. 8.

Talituse juht Richard Jukk, tel. 8-29.

Talitus on avatud iga päev kella 9—3.

Tellimishind aastas 6 krooni, 1/2 a. 3 kr., 1/4 a. kr. 1.50, kuus 50 senti.

Kuulutuste hinnad à üks lehekülj: teksti ees 50 kr., tekstis 80 kr., teksti järel 40 kr. Välimine kaas 80 kr., sisetised 60 kr.

*

Nr. 4

1931

SISUKORD:

Kaas: Põhjamaa talvine maastik.

Tiitel: Miss Estonia 1931.

l—: Eesti iseseisvuse tunnustus.

V. K.: Eestlased sõjavangidena Saksamaal.

—n—: Ideaalne salakuulaja.

Kaitseväelane: Muljeid Sakalamaa malle rühma- ja jaopealikute täienduskursustelt.

M. R.: Ringreis Ceylonil.

H. Prants: Täiendusi ja märkmeid ajalooliste kirjutiste kohta „Kaitse Kodu“ nr. 1.

A. OIT ja M. MÄE metsaäri

Õie tän. 5, tel. 14,
ladu Pääskülas,
Suvila 8, tel. 27.

☆

Suurim Nõmme ehitus- materjali tööstus ja ladu.

Palgid,

naelad, takud, ahju-
tarbed, värvid.

Lauad,

lubi, tsement, tellis-
kivid, tõrv, papp.

Turbamüük.

☆

Oma tisleritöökojas valmis-
tab uksi, aknaid, treppe jne.

Uuest aastast uus nägu,

sellise lubaduse andsime lugejaile vana aasta lõpul.

* * *

● Nagu lugejad ise nüüd näevad, ei ole »KAITSE KODU!« tulnud uuest aastast nende ette mitte üksi uue välimusega, vaid ka paremini korraldatud sisuga, rahuldades ka kõige piinlikuma maitsega lugejate nõudeid.

● Meie püüd on olnud kogu aeg edasi tõtata ja pakkuda lugejaile võimalust mööda kõige paremat. Siirdunud uuest aastast värvtükile ning vahetades iga numbriga kaanepildi välimust, kõik see nõuab »KAITSE KODU!« suuri jõupingutusi, et hoiduda senise lugejate arvu juures pealvee.

● Kuigi »KAITSE KODU!« levimine on olnud kiire, ei ole meie siiski kaugeltki kätte saanud neid tagajärgi, mida näha sooviksime. Me näeksime heameelega, et iga »KAITSE KODU!« lugeja, kui ajakiri temale meeldib, soovitaks seda ka oma naabrile, aidates seega meie ühise häälekandja levitamisele kaasa. Kui Teie aga leiate ajakirjas mõningaid puudusi, siis teatage sellest meile, et võiksime need kõrvaldada.

● Iga kaitseliitlase ja riiklikult mõtleja kodaniku moraalne kohus on aidata kaasa »KAITSE KODU!« levitamisele.

* * *

Igaüks on tervitatud ja tänatud, kes tuleb meiega meie rahvuslikus kultuuritöös.

KAITSE KODU!

ILMUB KORD NÄDALAS

Nr. 4

Tallinnas, laupäeval, 24. jaanuaril 1931

Seitsmes aastakäik

MISS ESTONIA 1931.

EESTI ISESEISVUSE TUNNUSTUS

LIITRIIKIDE DE JURE 10 A. EEST

Kümne aasta eest, 26. jaanuaril 1921. a., krooniti vabadusvõitluse saavutisi Eesti iseseisvuse tunnustamisega de jure liitriikide kõrgema nõukogu poolt. On veel kõigil meeles, millise pinevusega oodati seda sündmust. Ta saabus pärast diplomaatlikku ettevalmistust, millise kestes liitriigid lõplikult loobusid Suur-Vene orientatsioonist ja asusid Vene endise keisririigi pinnal hargnenud sündmuste suhtes reaalspoliitilisele seisukohale. Vene keiserlike ja demokraatlike diplomaatide lüüasaamine Pariisis ei olenenud meie diplomaatia osavusest, vaid eeskätt vabadussõja tulemustest ja omariikluse jõulisest arengust. Eesti diplomaatia aitas arengule sellega kaasa, et ta hoidus suuremate vigade tegemisest, mis Eesti asja maailma vägevate silmis oleksid võinud lootusetult kompromiteerida, ja et ta otsustaval silmapilgul õige instinktiga toetus neile vooludele lääne poliitikas, kelle pärast oli tulevik.

Liitriikide de facto tunnustus saabus Eestile võrdlemisi kergelt. 23. jaanuaril 1918. a. teeb maapäeva vanemate nõukogu otsuseks määrata välisdelegatsiooni. Samal päeval algavad ka Poska, Vilmsi ja Seljamaa sammud Peterburgis asuvate liitriikide diplomaatide juures. Brest-Litovski rahuläbirääkimiste masendava mõju all need kokkupuuted kestavad läbi veebruari ja märtsi, kuni Prantsuselt ja Britilt saabub de facto tunnustuse lubadus. Edasi levib Eesti diplomaatlik akt-sioon juba Lääne-Euroopa pinnale. 23. aprillil ilmub kolmeliikmeline saatkond — Piip, Pusta ja Virgo — Briti välisministri sir Arthur Balfouri — pärastise lord Balfouri — jutule. Tema kätte jäetakse memorandum, mis on koostatud delegatsiooni tolaaegses peakorteris, Granston's Kenilworth Hotellis, ja mis on dateeritud üleandmispäevaga. See dokument, mille formaal-tehnilist külge ületas tunduvalt ta tahteküllus ja avameel-sus, formuleeris kolm nõudmist:

1. Briti tunnustagu demokraatliku Eesti vabariigi iseseisvust selle rahvuslikes piires.
2. Tunnustagu Maanõukogule toetuvat Ajutist Valitsust Eesti ainsaks seaduslikuks võimuks.
3. Andku Eestile õigus osa võtta üldisest rahu-konverentsist, et ta saaks seal ise seista oma huvide kaitsel.

Esialgsest skepsisest hoolimata otsustab Briti Foreign Office oma vene asjatundjate nõuandel — juba siis etendas viimaste hulgas kaalukat osa prof. J. Y. Simpson — Eesti tõsiselt proovile võtta. 3. mail saabub Balfouri vastus. Selles antakse maanõukogule kui de facto iseseisvale kogule ajutine tunnustus kuni rahu-konverentsini, kus Eesti tuleviku küsimus lahendatakse niisugusel määral, nagu see osutub võimalikuks kooskõlas ta elanike soovidega. Briti valitsus ei saavat Eestile kindlustada rahu-konverentsist osavõtu õigust, aga teeb oma poolt kõik, et ülalmainitud põhimõtte leiaks Eesti suhtes rahu-konverentsil teostumist. Vahepeal tunnustab Briti valitsus prof. Piipu kui Eesti Ajutise Valitsuse mitteametlikku esindajat.

12. mail käib K. R. Pusta Prantsuse välisministri Stéphan Pichon'i jutul, kandes ette pikema memorandumi Eesti iseseisvuse põhjendusega. Juba järgmisel päeval saabub vastus uue de facto tunnustuse näol. 27. mail esinevad Pusta ja Virgo Rooma Palazzo Chigis ja 29. saabub Sonnino allkirja kande de facto tunnustus. Itaalia valitsus, jäädes truuks Itaalia traditsioonidele, avaldavat elavat poolehoidu Eesti rahva vabaduspü-delle.

27. augustil 1918. a. sõlmiti Berliinis Saksa-Vene täiendusleping Brest-Litovski rahulepingu juure. Kuna viimases anti sakslasile Eesti kohta ainult ajutise oku-pandi õigused, leppis Vene 27. augusti lepingus lõplikult Eesti kaotusega. See leping lõi aluse Eesti välisesinduse uueks diplomaatlikuks aktsiooniks. 10. septembril lubab Briti Eestil enesemääramist toetada hoolimata Saksa annekteerimispüüdeist. Samalaadiline lubadus saabub 6. novembril ka Prantsusmaalt. Järgneva kahe kuu kes-tes on delegatsiooni liikmete otsekoheks murealaks Eesti sõjalise kaitse korraldamine. Poliitilised küsimu-sed jäävad tagaplaanile kuni jaanuari alguseni, mil Pa-riisi hakkab kogunema liitriikide areopaag. 18. ja-juanuaril 1919. a., mil punastelt võetakse Narva, algab Pa-riisi rahukonverents, milleks Tallinnast juba varem asus teele J. Poska, pidades teel Londonis läbirääkimisi lord R. Ceciliga.

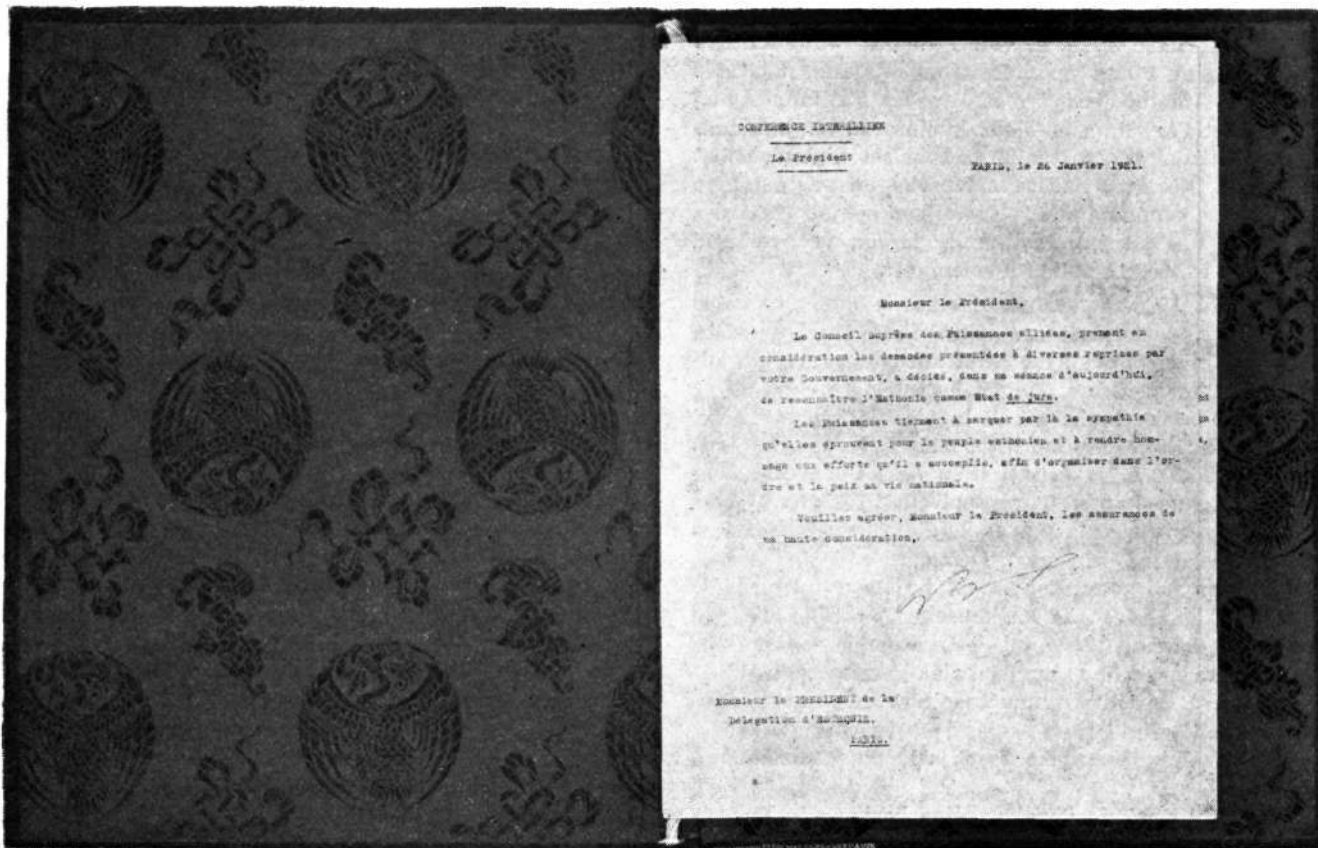
Järgmise poolaasta kestes jäi Eesti iseseisvuse tun-nustamine seotuks Pariisi rahukonverentsi malekäiku-dega. Vene küsimuses tuli peatselt ilmsiks Briti ja Prantsuse seisukohtade lahkumine. Itaalia näitas sündmuse vastu vähemat huvi, jäädes varakult uskuma enamliku režiimi püsi. Jaapani poliitika määrajaks olid Jaapani huvid Ida-Siberis. Ühendriikidel polnud alul mingit kindlat seisukohta ja alles aegamööda tardus nende poliitika Wilsoni doktrinäärsest mõtlemisviisist tingitud tegevusetusse.

Jaanuari esimestel päevadel Lloyd George ja Wilson otsustasid kutsuda kokku osavõtuks rahu-konverentsist kõigi Vene keisririigi pinnal sõdivate valitsuste esinda-jaid. 5. jaanuaril 1919. a. saadeti Briti saatkonna poolt Pariisis vastav memorandum kõigile liitriikide valitsus-tele. Ettepanek, mille põhjal kõigil Vene rindel pidi algama vaherahu, ei saanud käiku. Vastu oli Pichon, kes ei soovinud konverentsil näha enamlasti. Järgnesid uued läbirääkimised. 16. jaanuaril kogunesid Pichoni kabinetti Lloyd George, Wilson, Clemenceau, Balfour ja Sonnino. Lloyd George kõneles interventsiooni vastu. 21. jaan. peeti uus kümne-nõukogu koosolek. Selle tule-museks oli 22. jaan. Wilsoni poolt koostatud kutse Prin-kipo konverentsile, mis sisuliselt vastas Briti 5. jaanuari kavale. Vene valgete tõrkumise pärast see kavatsus ei annud tulemusi. Pariisis oldi kokkuleppe lävel enam-lastega, kui märtsi alul Kolžaki rünnak Uraali rindel uuesti elustas usku Vene ülesehitajaisse valgest leerist. Jaapan, kes seda usku ei jaganud, lisas oma de facto tunnustuse Eestile seni antud tunnustuste seeriale (16.

märtsil 1919). Aprillis oli Lloyd George võidetud Prantsuse cordon sanitaire — sanitaarvöö — ideele, s. o. võitlusele enamlastega endisel Vene maa-alal leiduvate enamlusvastaste jõudude kaudu. 8. aprillil saabus Tallinna Briti sõjaline ja diplomaatiline esindus, 15. mail pidas Pariisis rahukonverentsi Balti komisjon sir Esmé Howardi eesistumisel oma koosoleku.

Eesti küsimuse käsitlemine koondus sellesse komisjoni. 28. mail esinesid Piip ja Pusta komisjoni ees seletustega, milles nõudsid Eesti iseseisvuse tunnustamist rahvaste vaba enesemääramise põhimõttel. Paaril eel-

soovi täitmata jätmisest. Juulikuu kulus Pariisis von der Goltzi affääri likvideerimiseks, august möödus liitriikide püüdeis korraldada Judeniçi suhteid Eestiga. Alles 6. septembril paluvad Eesti, Läti ja Leedu rahudelegatsioonid ühises märgukirjas neile teatada, millisele seisukohale liitriikide kõrgem nõukogu on asunud iseseisvuse küsimuses ja kas võib teostuda nende riikide vastuvõtt Rahvasteliitu. Mingit vastust sellele ei saanud. Liitriikide sõjasaatkonna ülema kindral Goughi oma käe peal Londonis ettevõetud aktsioon Eesti tunnustuse nõutamiseks ei saavuta tagajärgi.

Briand'i teadaanne liitriikide Eesti de jure tunnustamisest.

misel päeval arutas rahukonverents Kolčaki tunnustamise küsimust Vene keskvõimuna. Sel puhul esines Piip 30. mail kirjaga rahukonverentsi esimehele, tähendades, et Eesti rahudelegatsioon ei või tunnustada ühtki korraldust, mis on tehtud tema või Eesti valitsuse teadmata. Oma vastuses liitlaste kõrgema nõukogu noodile 26. maist, milles nõuti teiste tagatistingimuste hulgas ka seisukoha võtmist Eesti tunnustamise kasuks, Kolčak võttis tarvitusele Vene valgete poliitilisest abitususest ettekirjutatud taktika: Vene asutava koguta ta ei saavat Vene tuleviku küsimusi määrata. 12. juunil lubati admiralile sellest hoolimata ainelist toetust. Sel puhul Poska 19. juunil 1919. a. saatis rahukonverentsi esimehele uuesti kindlatoonilise kirja, milles nõudis Eesti iseseisvuse lõplikku tunnustamist ja juhtis tähelepanu soovimatule tulemusile, mis võivad järgneda selle

Nüüd Eesti rahvusvahelise poliitika raskuspunkt valgub Pariisist kodumaale, kuhu 31. aug. saabub raadioteel Čičerini esimene rahuettepanek. De jure nõude rõhutamine kestab ka nüüd igal võimalikul juhul. Vabariigi valitsuse pikk memorandum kõrgemale nõukogule 17. detsembrist 1919. a., milles põhjendatakse rahu sõlmimise vajadust Venega, seab de jure tunnustuse puudumise motiveeringu etteotsa.

De jure saabus Eestile teisalt. 2. veebruaril 1920. a. kirjutati alla Tartu rahulepingule. Eesti võitis endale tunnustuse riigilt, kelle piiridesse ta viimase 200 aasta jooksul oli kuulunud. Ka fikseerus temaga idapiir ja Eesti võis asuda lääne ja ida majandusliku vahemehe osasse, seda enam, et 16. jaanuaril 1920. a. liitriigid olid otsustanud lõpetada Venemaa blokaadi.

Viis päeva pärast Tartu rahu allakirjutamist lasti

Irkutskis maha endine „Vene valitseja“, adm. Kolčak. Denikini päevad olid loetud. Monarhistlike kindralite rängad valitsusmeetodid olid tema peatoe, kasakad, ära võõrutanud ja Budennõi ratsaarmee ajas ta väeriismeid peatamatult lõuna. Kogu Vene valgest liikumisest jäi mõneks kuuks üle vaid kindral Wrangell, lootusetult korgitud Krimmi pudelisse, kust teda ei suutnud päästa isegi Poola-Vene sõda 1920. aasta suvel. Novembris oli ka tema läbi. Ühes sellega likvideerus iseenesest ka Vene valgete toetamise poliitika liitriikide pealinnades ja avanes võimalus Balti poliitika revideerimiseks. 1920. aasta möödus siiski lõpliku tunnustuseta, kuigi ei puudunud ka üksikud helkjad momendid.

19. veebruaril 1920. a. võttis Itaalia välisminister Scialoja saadik Pusta vastu Eesti asjaajajana, määrates samal ajal Itaalia chargé d'affaires'iks Tallinna Agostino Depretis'e. Ilma et oleks kuulutatud de jure tunnustust, alustas seega Itaalia normaalset diplomaatilist läbikäimist Eestiga, millise eelduseks on vastastikune üheõiglususe tunnustamine. Ametlikud suhted Itaaliaga olid seega üheväärsed täieliku de jurega ja avastasid lootusi ka teiste liitriikide meelemuutusele.

7. juulil 1920. a. saabus Eestile de jure tunnustus Soomelt, 31. detsembril tunnustus Poolalt. Uue-aasta kingina ta näis ennustavat head kordaminekut järgmisel, 1921. aastal. See ei jäänud ka tulemata.

Otsekoheksks tõukeks sellele näis kujunevat Eesti palve astuda Rahvasteliidu liikmeks. Palve ise dateerus 7. juunist 1920. a. ja esitati liidu sekretariaadile Londoni saatkonna kaudu 8. septembril. 16. nov. toetas Eesti delegatsioon seda palvet kõigile Liidu 1. täiskogu liikmele saadetud kirjaga. Demokraatide õhkkonnas, mis valitses täiskogu kuluvaares, kujunes uute riikide vastuvõtt kõmuliseimaks küsimuseks. Kui 5. komisjoni esimees oli kannud täiskogule ette aruande uute riikide vastuvõtu asjus, vaibus huvi ja ajakirjanike rõdu tühjenes jalamaid. Lõpliku tunnustuse nõudmine, mille puudumisel Balti riigid jäeti seekord vastu võtmata, kõvenes Genfi kõlakojas sajakordselt ja kandus igasse ilma-kaare.

Saabus liitriikide järjekorraline konverents Pariisis 24. kuni 30. jaanuarini 1921. a. Vana harjumust mööda esitati 21. jaanuaril konverentsi esimehele, kelleks seekord oli Briand, uus memorandum K. R. Pusta allkirjaga. Selles, juhtides tähelepanu Eesti lühida iseseisvusaja tulemustele, märgiti eriti ära de jure tunnustuse puudumist kui asjaolu, mis takistab Eesti vastuvõtmist Rahvasteliitu. Ka tähendati, et lõplik tunnustus on

tarviline Eesti majandussuhete korraldamiseks. Selleta oleksid raskenenud Eesti välissuhted, Eesti poleks saanud sõlmida kaubalepinguid ega hankida laene, mis on nõuetavad ta majanduslikuks arenguks.

Briandi vastus tuli 26. jaanuaril. Kiri lausus:

Härra Esimees,

Liitriikide kõrgeim nõukogu, kaaludes Teie valitsuse poolt korduvalt avaldatud palveid, otsustas oma tänasel koosolekul tunnustada Eestit kui riiki de jure.

Riigid kriipsutavad seega meeledid alla poolehoidu, mida nad tunnevad Eesti rahva vastu, ning lugupidamist tema poolt tehtud jõupingutuste vastu oma rahvusliku elu organiseerimiseks korras ja rahus.

Võtke vastu, Härra Esimees, minu sügavaima lugupidamise avaldused.

A. Briand.

Saadik Pusta kinnitas kirja kättesaamist 28. jaan., tähendades, et vabariigi valitsuse veendumust mööda „see suuremeelne akt on Eesti rahvale kalleimaks julgustuseks anduda oma seesmise korralduse lõpuleviimisele ja rakendamisele inimkonna üldsihtide kasuks.“

Liitriikide tunnustused just kui eemaldasid sulu. Järgnes terve seeria tunnustusi teisalt, eeskätt Portugalilt, Skandinaavia riikidelt, Ungarilt.

Vaadates tagasi kangelasliku aja 1918.—20. a. diplomaatilisele kirjavahetusele peab tahtmatult imetlema ettenägelikkust, millega meie tehniliselt ettevalmistamatud välisesindused korraldasid diplomaatilisi väljastumisi õigel ajal ja õiges suunas. De jure tunnustus viibis, sest Vene valgete tegevus ei lubanud liitriikidele kauemat aega näha uut jõudude kujunemist kokkuvarisenud keiserriigile kuulunud maa-alal. Sellest hoolimata ei või juttugi olla, et lõplikku tunnustust soodustas Venemaal kujunenud juhuslik konjunktuur. Tähtsamaks tingimuseks oli meie isetegevus ja meie jõudude suhteline määr. See on ka tulevikus meie olemasolu tingimus, vaatamata sellele, mida tulevik võib Ida-Euroopale tuua. Riiklikku tunnustust, kui ta kord on antud, tagasi ei võeta. Tunnustus konsolideeris lõplikult seisukorra Balti piirkonnas ja võimaldas 22. septembril 1921. a. Eesti vastuvõtmist Rahvasteliidu 2. täiskogu poolt liidu liikmeks. De jure otsekohestest tulemustest oli see vahest kõige tähtsam.

—i.

Eestlased sõjavangidena Saksamaal

Elu Holzmindeni, Altenau ja Friedbergi vangilaagris 1914—1918. a. — Inglise sõjavangide abiandmiskomitee eestlaste toitjana. — Sõjavangide side välismaailmaga. — Põgenemised ja sissekukkumised. — Välise toetuseta poleks ükski vang eluga tagasi tulnud.

Kaugesõidu-kapteni A. Einmanni mälestuste järgi koostanud V. K.

Maailmasõda puhkes teatavasti 18. juulil (1. augustil) 1914. a. Alguse sai sõda Austria troonipärija Franz Ferdinandi tapmise pärast 28. juunil 1914. a. Sarajevos Bosnias. Mõrtsukatööga sai hakkama keegi gümnaasiumi õpilane, rahvuselt serblane. Austria pani Serbiale ette alandavad nõudmised, mida ei saadud vastu võtta, ja selle järele kuulutas Austria Serbiale sõja, mis lõpuks kujunes maailmasõjaks ja kestis üle 4 aasta. Miljooneid ohvreid nõudis maailmasõda. Tuhandete viisi sai maailmasõjas surma ka Eesti poegi. Eestlased, kui Vene riigi kodanikud, olid sunnitud välja astuma isamaa ja tsaari kaitseks, kes neid kogu aja oli rõhunud ja nende õiglased nõudmised tallanud jalgade alla. Õnnelikeks tuleb siiski lugeda neid Eesti kodanikke, kes sattusid sõjavangi, sest neil jäi vähemalt sõjakoledus nägemata ja oli siiski lootus kord eluga pääseda, olgugi et vangipõlv polnud sugugi magus, nagu seda näeme allpool.

Üks saksa sõjavangidest, kaugesõidu - kapten A. Einmann, praegune veeteede valituse eksploatatsiooni juhataja, jutustab oma mälestuste järgi eestlaste - sõjavangide elust Holzmindeni, Altenau ja Friedbergi sõjavangide laagris, kus ta puutus kokku eesti ohvitseridega ja teistega: kindral Lillega, kolonel Villmanniga, major Vanaveskiga, riigikohtunik Palvadrega, end. riigivanema adjutandi ltn. A. Schönbergiga, ltn. Dammega, ltn. Ristisaarega jne.

Kapten A. Einmann laseb silmade eest mööda joosta sõjavangi elu head ja halvad küljed. Ta ütleb: poleks sõjavangide abiandmiskomiteed oma sõjavange toidupakkidega toetanud, oleks vaevalt keegi sõjavangidest vangilaagrist eluga pääsnud. Sellest võib järeldada, kui vilets ja vaevaline oli sõjavangi põli. — Laसेme tal jutustada, see aitab kahtlemata värskendada paljude mälestusi, mis kipuvad jääma unustusse.

1914. a. teenisin kaptenina Käsmu purjelaeval „Aadamal“. Juulikuus olin laevaga Viiburis, kus metsalaadungi peale võtsin, et see viia Saksamaale Apenrade linna, mis asub Daani piiri läheduses. Viiburis viibides lugesime ajalehest, et Sarajevos tapetud Austria troonipärija Franz Ferdinand. Sellest mingisuguseid järeldusi teha ei võinud keegi ja veel vähem võisime kujutada ette, et selle tapmisjuhtumi pärast maailmasõda lahti puhkeb. Lahkusime Viiburist, et purjetada Saksamaale.

Kaks nädalat kestis reis ja siis jõudsin laevaga kohale. Apenrade reidil tuli peale loots, kes tõi esimese uudise: „Eile puhkes sõda...“ Tahtsin kohe laeva ümber pöörda, et tagasi merele purjetada ning kodusadamasse sõita. Loots soovitas seda mitte teha, sest Apenrade rannapatarei võivat meid põgenemisel põhja lasta, kuna patareist kahtlemata meie laeva ahtris sini-puna-valget vene lippu olevat nähtud. Polnud siis ka enam mõtet ega lootust põgeneda, kuna reidilt lahtisele merele pääsmine oli võimatu, sest Apenrade reidi kaitseb lahesuus kindlus, nagu Tallinna reidi Naissaar ja Aegna. Sõitsime sadamasse päev pärast sõjakuulutust, s. t. 2. augustil 1914. a. uue kalendri järgi.

Sadama sõjakomandandi poolt kuulutati meid sõjavangideks ja nii kaotasin vabaduse mina, tüürimees Kolk, madrused Vassermann, Toomann, Liikane ja pootsman Hans Tommula. Toomann ja Vassermann jäidki minu-teada Saksamaale, kuna teised 1918. a. sõitsid tagasi kodumaale. H. Tommula leidis siin hiljem uppumissurma.

Alul lubati meid elada laevas. Sain prahiraha kätte ja toitsime selle eest endid ise. Lõppes aga raha, hakkas meid toitma Apenrade linnavalitsus. Anti tooreidprodukte, millest valmistasime toitu. Laeval tundsimme endid vabade kodanikena, olgugi et kaks sõ-

Kapten A. Einmann Friedbergi vangilaagris. Ülesvõtte tehtud kodumaale sõidu eel, pärast 4-a. vangipõlve.

durit alaliselt minu laeva järele valvet pidasid. Tänu Apenrade sadamakapten Brunnile avanes mul ja tüürimehel võimalus päeval vastava loaga käia linnas. Meeskonna liikmeile aga maandumisluba ei antud. Nad olid esimesest päevast peale sõjavangid selle sõna tõsisemas mõttes.

Sõjavangi olukorraga olid sunnitud leppima ka 5 Soome laeva, kes sõja lahtipuhkemisel juhtusid viibima Apenrade sadamas. Nende elu oli aga siiski teissugusem kui meil. Tundus, et nad mõneski suhtes olid eesõigustatud. Ja sama aasta jõulu eel lasti neid hoopis kodumaale sõita, ehkki ka neid arvati Vene keisririigi kodanike hulka. Soomlased aga ei võtnud osa maailmasõjast, nad olid väeteenistusest vabastatud, Soome riik maksis tsaarile oma kodanike eest pearaha.

Soomlased ei leppinud kuidagi sõjavangi eluga. Mitmel korral tegid nad katset salaja üle Saksa piiri põgeneda Daani, mis oli Apenradest umbes 60 kilomeetrit eemal. Saksa-Daani piir oli aga kõva valve all sellele vaatamata et Daani oli erapooletu riik, ja iga kord pöörsid Soome põgenikud nukralt pärast äpardunud katset tagasi laeva.

Mäletan, see oli 1914. a. detsembrikuu alul. Kõndides laevadekil ööpimeduses kuulsin veesulinat ja jutukõminat. Küsisin, kes räägib ja kus. Mulle vastati soome keeles: „Ole vait...“ Ja mis selgus? — Veesulistasid kaks soomlast, kes olid teinud katset põgeneda, kuid, et see korda ei läinud, pöördusid tagasi ja et vahisõdurid neid ei näeks, olid karanud merre ning ujusid detsembrikuus, jääkülmas vees, salaja laeva. See näitab soomlaste visadust ja mehisust.

Soomlased sõitsid kodumaale, nende laevad aga jäid maha. Laevad pidi antama tagasi pärast sõja lõppu.

1915. aastal ütles Apenrade linnavalitsus end meie toitlustamisest lahti ja et meil endil enam raha polnud, saadeti meid Hannoveri lähedale, Holzmindeni tsiiviilvangilaagri. „Adam“ jäi Apenradesse ning ka minu laev lubati mulle tagasi anda sõja lõpul, kuna see konfiskeerimisele ei allunud, sest meid ei püütud kinni merel, vaid sõitsime ise sadamasse. Purjek „Adam“ pidi seisma sadamas, kuid hiljem kuulsin, et sakslased minu laeva olid kasutanud, sellega kaupa vedanud ja lõpuks põhja ajanud. Et sakslasil sõja lõppedes laeva tagasi polnud anda, tasusid nad selle väärtuse rahas.

Holzmindeni vangilaagris. See oli suurimaid vangilaagreid — naistele ja meestele, arvatud 10.000 inimesele, kuid tegelikult oli seal alaliselt 9000 ja veidi rohkem elanikke. Elanike arvult kujutas vangilaager enesest väikest linna.

Holzmindeni vangilaagri olid koondatud ainult tsiiviilvangid, peaaegselt okupeeritud maadest, või need isikud, kes sõja puhkemisel juhtusid elama Saksamaal. Siin leidsin eest belglasi, prantslasi, venelasi, lätlasi, poolakaid ja ka eestlasi. Viimased olid enamuses meremehed, kes inglise laevades teeninud ning Hamburgis laevadelt maha võetud.

Traataiaga piiratud hiigla vangilaager oli täis barakke. Igasse barakki määratud 120 elanikku nelja

kambri peale. Kaks kambrit oli 6 inimesele — ohvitseridele, kaks à 54 — meeskonnale. Pääsin väikesesse kambri. Kohe alul panin tähele, et meremehi laagris koheldi paremini kui teisi. Eestlased ja soomlased olid laagri administratsiooni lemmikud ning selleks andis põhjust asjaolu, et meie olime puhtusearmastajad. Hiljem eraldatigi meid teistest, millega taheti nagu demonstreerida teiste vangide ees: vaat' millises puhtuses ka sõjavang elab.

Saksa vahisõdurite kohta ei saa öelda just kõige paremat. Nad olid toored ja kõrgid, kuid, jumal tänatud, pea vahetati noored vahisõdurid, kellest väärinnaval tunti tarvidust, maakaitsevähelaste, vanemate meeste, vastu, ja olukord paranes.

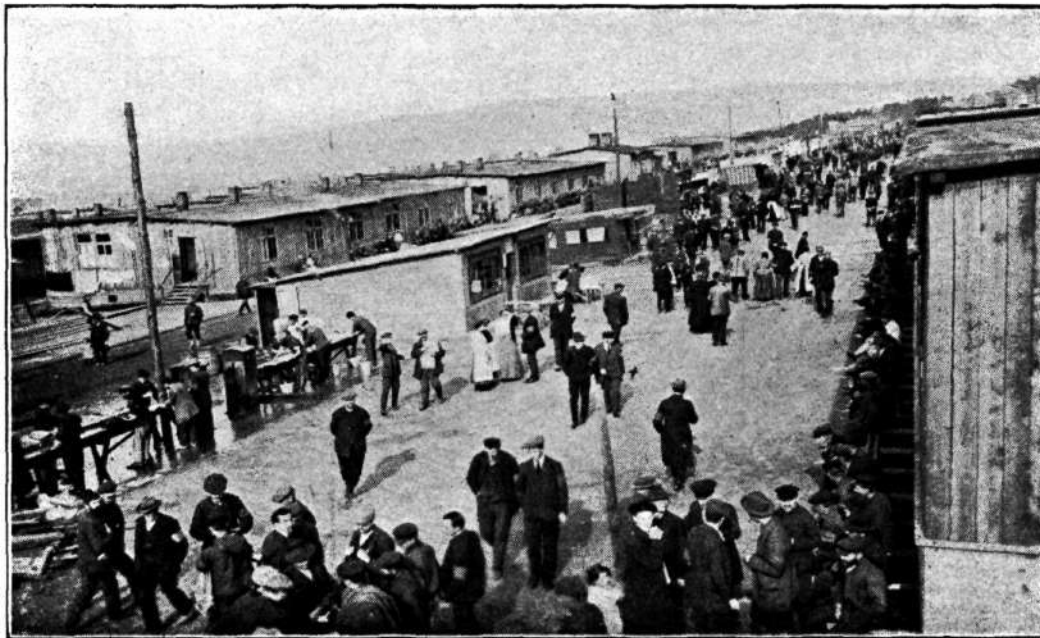
Hommikul tuli laagris kell 7 tõusta, sest kell 8 pidi barakk olema korras. Anti musta, pigivärvilist mõrudat vett, mis täitis kohvi aset. Arvan küll, et see kohv oli valmistatud kastanimunadest või tammehõõrudest. Lõunal anti mingisugust halli, sogast vedelikku — suppi, mis oli keedetud mingisugusest kalamarjast ja milles ujus ka mõni kartulitükk. Supp oli lahja nagu vesi, rammu ei mingisugust. Öhtune portsjon oli paar-kolm kartulit ja heeringas. See oli vangi toidunorm. Kel raha oli, sai laagri poest ühteist osta, kuid kui palju siis neid rahamehi oli! Võttis ju aega, enne kui kiri jõudis kodumaale ja saadeti raha või toidupakk. Seni tuli nälvida ja suur enamus ei saanudki raha ega toidupakke.

Kohe algusest peale olid heas seisukorras belgia ja prantsuse sõjavangid. Nende kodumaa oli Saksa-maale lähemal ja toidupakid aina vurasid neile laagri. Ja ärimehed olid nad. Kohvi ja biskviiti oli ja mehed löid lahti igasuguste kõlavate nimedega kohvikud. Äri läks hästi ja mehed teenisid raha.

Mina virelesin nüüd rahapuuduses, kuid oma kehvast elust vangilaagris kuidagi kodumaale omastele teada ei saanud anda. Laagri tšensor tõmbas maha, mis puudusest oli kirjutatud. Saatsin kord kodumaale lahtise kaardi: — „Nälg Einmann — Võsu — Lahe küla — Russland!“ Kirjutasin kaardi tühja-tähja täis ning see jõudis koju. Sakslased nähtavasti sõna „nälja“ tähendust ei teadnud ja pidasid seda minu eesnimeks. Sellest oli aga omastele küll, et nad minu seisukorrast aru said, ja toidupakke hakkas tulema.

Eesti meremehed aga, kes inglise laevades teenisid ja sealt maha võeti ning vangilaagri saadeti, saatsid inglise laevaäridele-reedereile palved, et neile toidupakke saadetaks. Laevaärid saatsid eesti meremeste aadressid Inglise sõjavangide abiandmise Londoni komiteesse, kuhu oli sattunud ka minu nimi. Selle oli võtnud juhuslikult enda kätte keegi inglise neiu, kelle vend teenis ohvitserina inglise sõjaväes, ja nüüd hakkas ta mulle regulaarselt iga nädal saatma pakke. See kestis 1917. a. lõpuni. Teisena pani mulle Londoni komitee kaudu pakid käima kapten Altenbrunn Käsmust ja nüüd polnud mul enam toidupuudust. Ega ka üle jäänud. Siin jagati üksteise vahel kõik vennalikult. Eestlased ei võinud enam tühja kõhu üle nuriseda, inglased olid nende toitmise võtnud endi peale.

Vangid, välja arvatud ohvitserid, kes olid laagri toidul ning kes olid määratud töökomandodesse, ei

HOLZMINDEN. Jalutustund. Mehed, naised koos.

jõudnud teha rasket tööd, mis seisis peamiselt kivilõhkumises ja teede sillutamises laagris ja välispool laagrit, protesteerisid halva toidu pärast ja selle tagajärjel võttis riik toitlustamise eraisiku käest, kellele see välja oli antud, ära enda kätte. Toit muutus vahest niivõrra paremaks, et supp oli tehtud veidi paksem kartulitärklise juurelisamisega. Rammu sel vedelikul mingisugust ikkagi ei olnud.

Elu vangilaagris oli üksluine. Päev läbi on sul silmade ees märgitud inimesed. Märkimise all tuleb siin mõista seda, et igal vangil pintsaku- ja palituvarrukast tükk välja löigati ja punane lapp asemele õmmeldi. Ka pükstest löigati siilud välja ja nii kõndisid vangid nagu kindralid punaste lampassidega. Vangid aga püüdsid ülikonna ja palitu rikkumisest hiilida mööda sel teel, et punase riideriba lihtsalt peale õmblesid. Seda aga kontrolliti ja kui kellegi juures säärane pettus avalikuks tuli, järgnes sellele kartserikaristus 3—5 päeva. Ka minul tuli see karistus ära kanda.

Igavuse eemale peletamiseks ja aja surnuks lõõmiseks kutsuti laagris ellu jalgpallikomandod, orkester, kus mängisid prantsuse, rumeenia ja vene muusikud, kes enne vangilaagrisse sattumist sellega endile Saksamaal olid ülalpidamist teeninud. Oli oma male-ring, õpiti võõraid keeli jne. Kuu jooksul lubati kirjutada 8 postkaarti või 4 kirja. Raamatuid oli lugeda, kuid need käisid enne vangi kätte sattumist tšensori käest läbi ning kandsid märkust „Geprüft“. Saksa ajalehti lubati lugeda kõiki, peale äärmiste pahempoolsete. Saksa ajalehed loomulikult kirjutasiid ainult oma võitudest ja üldse sellest, mis saksa rahva vaimustuseks oli tarviline. Tõelist pilti ei saanud.

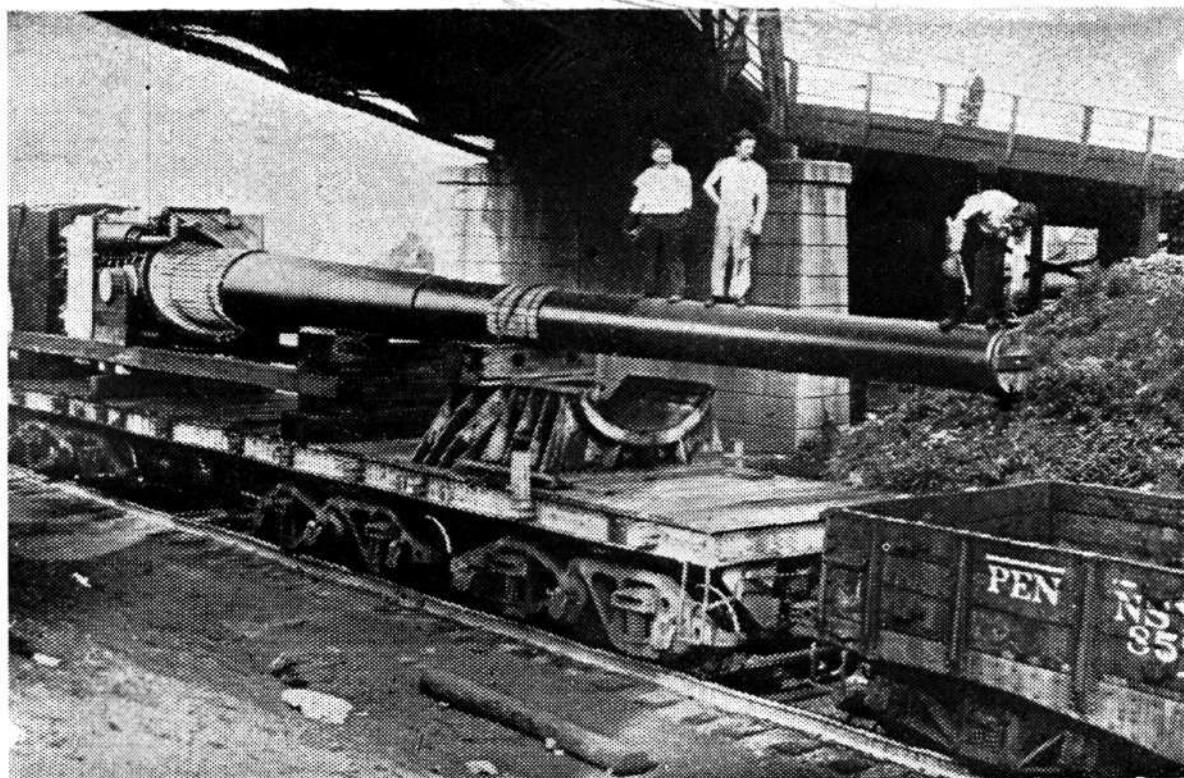
Kord saatis mulle sugulane — Liikane — Võsu lähedal asuvast Lahe külast, mis muuseas on ka minu

koduküla, kuivatatud leivapätsi teiste toiduainete kõrval. Midagi aimamata murdsin pätsi küljest tüki ning ulatasin selle oma kaaskannatajale, soome kaptenile. Tema, leiba hammustades, hakkab seda lähemalt silmitsema ja kisub leivast välja paberirulli. See osutus Liikase poolt saadetud kirjaks, milles lühidalt teatas, mis ka laias maailmas sünnib. Sarnased laagri administratsiooni petmised olid nähtavasti hiljem avalikuks tulnud ja siis pekseti ka šokolaaditahvel haamriga tükkideks. Soriti läbi konservikarbid, milledes salaja kirju oli saadetud.

Holzmindeni vangilaagri naistepoolle elutses umbes 1500 naist-last, kellel paljudel mehed ja isad viibisid teispool traataeda. Naisi ja mehi lubati läbi traataia kõnelda ja tund päevas lubati ka kokku laagri peateele. Perekondade kokkusaamine keelati aga lõpuks ära, sest laagri elanike arv hakkas kasvama, hoolimata sellest, et barakki sisseminek naistele oli keeldud.

Prantsuse vangid ehtasid naistega kokkusaamiseks umbes 6 sülla pikkuse tunneli. Oma baraki põrandalauad tõstsid nad üles ja algas tunneli kaevamine. Muld peideti baraki tühja põranda alla. Pea oligi meestel ühendus naistebarakiga, kuna tunneli teine avaus viis otse naistebaraki alla. Kaua see ühendus kestis, pole teada, kuid ühel päeval leidsid selle sakslased ja tunnel aeti kinni. Naised olid omavahel läinud kiskuma ja tunneli olemasolu sakslasile teatavaks teinud.

Sõja kestes tuli sakslasil sisemaal töölistest puudus. Vange saadeti talutöödele ja vabrikuisse, peamiselt Düsseldorfis ja Dortmundis. Dortmundi sõitsid ka kolm Eesti meremeest Sandbank — Käsmu mees, teenib praegu Eesti aurik „Lindal“ tüürimehena, keegi Jürgens — elab praegu Tallinnas, ja Loosberg, nüüd

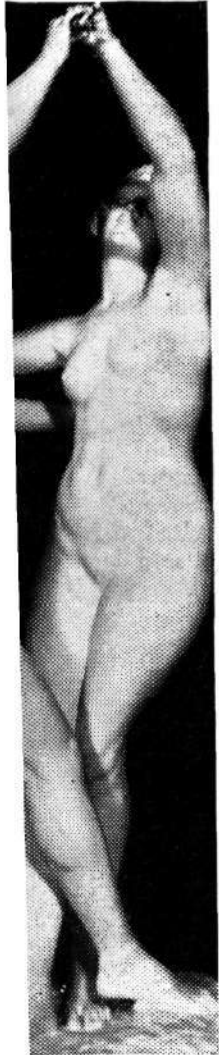
125 tonni raskune kahuritoru, mis määratud Panama kanali kaitsekindlusesse, transporteerimisel.

Hiljuti surnud Prantsuse väejuhi marssal Joffre põrm lahingtrofeede keskel Pariisi sõjakoolis.

Prof. Adamsor

viimseid töid.

Narva vallutamine 12 aasta eest 18. jaanuaril 1919. a. Ülesõtte kunstnik A. Sivardi maalist.

Laplane kahe põhjapõdraga Tallinnas.

surnud. Nende tööle sõit oli põgenemise maskeerimine. Ühel päeval kadusidki mehed ning olid Hollandis. Sõitsid sealt Inglismaale, siis üle Rootsi Soome ja vaevalt oli nende jalg puutunud Soome pinda, kui nad mobiliseeriti ja saadeti väerinnale, ilma et nad kodukülla oleksid saanudki.

1915. ja 1916. aastail polnud elul just viga, kuid 1917. a., pärast Vene revolutsiooni, muutus olukord. Ühel päeval tuli laagri komandant barakki ja teatas, et Venemaal revolutsioon puhkenud, tsaar troonilt tõugatud. Sakslaste jutust sai aru, et nad Vene poolt rahupakkumist ootasid. Komandant oli teadet tuues eriti lahke, andis vangidele kätt, pakkus sigarit, lahkus ise, mida selle härra juures kuidagi poleks võinud oodata. On meeles silmapilk, mil komandant käe rusikasse tõmbas ning ütles: „Venemaaga teeme rahu, aga inglasi pigistame...“ Prantslasist ei rääkinud sõnagi.

Vene revolutsiooni puhkemisel oli imelik prantsuse sõjavangide ülalpidamine vene sõjavangide suhtes. Aina pilkasid ja narritasid neid: „Russ kaput ja Russ kaput...“ Ometi olid ju venelased ja prantslased maailmasõjas suurimad liitlased.

Revolutsioon kärpis sõjavangide eluõigusi. Vangid, ka ohvitserid, jagati viide kategooriasse, kadusid igasugused eesõigused ja kõik pandi sunniviisil tööle. Ka mind saadeti ühes kaaslastega liivaauku. Tegime mõne päeva tööd ja jõudsime otsusele, et „see töö ikkagi ei toida...“ Avaldasime protesti, kuna meie teada saksa laevakaptenid Venemaal ei teinud sunnitööd. Paari nädala pärast tuli saksa võimudelt oodatud vastus, meid vabastati töölt ja saadeti Altenause, Ober-

Harzi, ohvitseride vangilaagri. Tuli lahkuda eestlaste perest, keda Holzmindenis oli umbes 25 inimest.

Altenaus leidsin eest ainult ühe eesti ohvitseri — ltn. Ristisaare. Seal laagris oli aga üks balti kindral Wittingoff, kes hoolimata revolutsioonist oma kindraliõigusi kaasvangide seas edasi maksma püüdis panna. Selle eest pandi ta laagris üldise boikoti alla. Ta elas erakuna, ei tunnistanud end ka baltlaseks, oli vene kindraliks.

Altenaus oli elu hea. Ei lastud ohvitseri isegi oma barakiesist lumest harida, seda pidi tegema tentsik, keda iga baraki peale oli üks. Hea ümberkäimine oli seletatav seega, et Altenau on suvituskoht, kus palju liikus ka välismaalasi. Neile ei tahetud loomulikult näidata ebaviisakat ümberkäimist vene ohvitserkonnaga. Iga päev lasti vangid, 20—30-mehelises grupis, veltveebli saatel 2—3 tunniks mägedesse jalutama. Laagrist lahkumisel võeti vangilt allkiri, et ta ei põgene. Veltveebel viis vangid mägedesse, määras kogunemiskoha ja iga mees võis jalutsaega kasutada oma äranägemise järele.

Altenaus elasin umbes aasta, 1917. a. kevadest — 1918. a. kevadeni. Vahepeal oli sakslane okupeerinud meie kodumaa. Sakslane hakkas koondama Balti riikide kodanikke-sõjavange. Eesti, läti, leedu ohvitserid saadeti Frankforti Maini ääre koonduslaagri ja sinna sattusin ka mina. Seal olid juba ees kindralstaabi kapten P. Lill, praegu kindral-major ja kauaaegne kaitseministri abi, major Vanaveski, lipnik Palvadre, praegune riigikohtunik, lipn. A. Schönberg, end. riigivanema adjutant, kolonel Villmann ja teised. Palju on sellest ajast möödunud, pole enam kõiki meeles.

HOLZMINDENI LAAGRI EESTLASTE GRUPP.

Istub (vasakult esimene) resl.-tn. Damm, kes koos Haasiga (seisab, paremalt kolmas) Junkersi lennutehases lennuasjandust õppis. Vasakult kolmandana seisab Jürgens ja paremalt viitendana Loosberg, kes laagrist põgenesid. Esimene paremalt kapten A. Einmann.

IDEAALNE SALAKUULAJA

Kui Inglismaal Edinburgi linnas kohut mõisteti saksa salakuulaja Armgard Karl Graves'i üle, mis sündis juunis 1912, kui kohtuprotsessi ajal selgitati viise, kuidas töötas Graves, ja kui kaebealune kõigi raskete süüdistuste peale ainult viisakalt ja armsalt pead noogutas, hüüdis korraga kohtu esimees:

„Aga teie olete ju ideaalne salakuulaja!“

Selle ideaalse salakuulaja lugu jutustada tähendab kujutada võitlust, millist pidasid endi vahel kaks meistrit salakuulamise alal. Üks neist on saksa salakuulaja Graves, teine on inglise salakuulaja ja ohvitser Trench, mees, kes siiski võitis oma vaenlase.

Armgarde Karl Graves on sakslane, kes enne maailmasõda oli võetud saksa luure-informatsiooni teenistusse. Ta õppis saksa ülikoolides tehnikat ja matemaatikat ning omas palju teadmisi suurtükkest ja relvastusest. Aastal 1910 läks ta Inglismaale. Tal oli teatav, täiesti kindlaksmääratud ülesanne: ta pidi kindlaks tegema, missuguseid suurtükke valmistab firma Beardmore ja K-o Glasgow's. See vabrik oli just valmistamas inglise laevastikule suurtükke, millised omasid eriti tugeva kaliibri ja uut laadi suurtüki aluse ning milliste juure kuulusid kõigepealt tule juh-

timise seadised, kaugusmõõtjad ja igasugused tehnilised asjad ja uued leiutised, millised olid veel tundmatud Saksamaal. Eriti kauguse mõõtmise viis, millele firma ehitas erilisi aparate, — asjad millest Saksamaal oldi veendunud, et nad olid paremad kui omad. Karl Graves, enne kui sõita Inglismaale, astus ametisse Šveitsi kellade vabrikusse, et omandada natukegi teadmisi kellamehaanikuna esinemiseks. Šveitsi vabrikute tunnistusi, kelle uurid on kuulsad kogu maailmas, võltsida või fabritseerida — see on midagi, mis mõnele salakuulamisbüroole mingisuguseid raskusi ei valmista. Hästi varustatult jõudis Graves Londoni ja jäi natukeseks ajaks linna, et pisut ümber vaadata ja täiendada oma teadmisi inglise keeles. Siis sõitis ta Glasgow'sse. Ta leidis varjupaiga ühes odavas, väikeses pansionis ja siis läks ta otsima tööd.

Ta rändas esmalt linnas risti ja põigiti. Ta ei kiirustanud, sest et ütles oma perenaisele, et tal on väike rahatagavara kokku hoitud; palk, mis ta Šveitsis oli teeninud, olevat olnud hea. Lõpuks, mõne nädala järele leidis ta koha ühe tislari juures, kes omas suure töötoa ja ka hästimineva äri seinakelladega. See töösutus oli niivõrd arenenud, et omanik nüüd tungivalt va-

Et sakslane Eesti oli okupeerinud, esitasin mina ühes kaaslastega saksa võimudele palve, et meid lastaks kodumaale. Mõne aja pärast tuligi luba ja ühes 6 kaaslasega sõitsin pärast 4 aastat kestnud sõjavangipõlve koju. Friedbergi vangilaagris olin juunist novembrini 1918. a. Kindral Lill ja teised kaitseväge ohvitserid jäid minust veel Saksamaale, kuid pea olid nemadki kodumaal.“

— Edasi jutustas kapten A. Einmann katkendeid tähelepanekuist ja kuuldusist vangilaagris. — „Kui 1916. aastal sõjavange sisemaale tööle hakati saatma, tekkisid peagi arusaamatused, millesse olid segatud eriti prantsuse sõjavangid. Taludes, kus prantslased tööd tegid, surid loomad. Selle kohta kõneldi laagris, et vangidele oli konservipurges saadetud mürki loomadele söötmiseks. Ülesanne täideti ja loomad surid. — Sel jutul võis tõepõhi olla, kuna hiljem pakkides van-

gidele saadetud konserve enam kinnistes karpides kätte ei antud. Siis said prantslased Holzmindeni laagris hakkama sellega, et laagri juures kasvatatavate sigade toidu hulka peenikesi naelu puistasid, ja sead surid. Sead kuulusid laagri administratsioonile, kes neid laagri toidujäänustega toitis. Vangid laagri sigade liha maitsta ei saanud.“

Siis peatus kapten A. Einmann sõjavangide abiandmise komiteede saadetiste juures: „Kõige sisukam ja väärtuslikum oli inglise toidupakk. Selles leidis šokolaadi, konserve, teed, biskviite, kakaod, sigarette, seepi ja muud. Prantsuse toidupakk polnud ka palju halvem, kuid kõige viletsam oli vene saadetis. Vene pakis ei leidunud muud kui kuivatatud leiba ja tüki ke kuivatatud sealihaga ning mahorkat. Vangid, kes vene pakkidega pidid leppima, olid näljas.“

V. K.

ja endale mehaanikut, kes uure reguleeriks pärast seda, kui nad on asetatud kestadesse, kes teostaks parandusi, lühidalt, kes oskaks kõiki noid töid, millised olid kuidagi ühenduses uuridega. Graves tingis kaua ja püsivalt oma uue tööandjaga palga pärast ja lõpuks leppisid nad kokku. Nädalaid pühendas uuestipalgatud mehaanik kogu oma tähelepanu tööle, kuid seegipärast oli ta hea seltsiline teistele töölistele ja eriti sai ta hästi läbi ühe treialiga, kes samuti seal töötas. See treial kaebas mehaanikule sageli oma häda; tal olevat kodus toita arvukas perekond ja ta palk ei olevat kaugegtki nii suur, et kõiki ta perekonna tarvidusi rahuldada. Kuid ta poeg teenis juba kenasti ja ta oli uhke sellele poisile. See oli ta vanem poeg, keda oli lastud õppida heas koolis. Poisil oli joonistamisand ja seetõttu sai ta koha firma Beardmore ja K-o juures, kus ta ülesanne oli tükeldada igasuguseid konstruktsiooniplaane joonistamise teel, tarvitamiseks teistes tööstus-jaoskondades.

Selle poja peale, kes oli haritud inimene ja „kelle krae ka äripäeval oli puhas“, oli isal palju lootusi ja kuna sõprus treiali ja mehaaniku vahel ikka süvenes, saabus päev, mil nad mõlemad läksid vastu pojale ta büroosse. Nad ootasid firma suurte väravate juures, kuni ametnike hulk tööstusest väljus, ja siis kohtasid nad noormehe ja kõik kolm läksid koju. Mõne aja pärast rääkis mehaanik sellest, et talle elu väikeses pansionis, kus ta asus, ei meeldi; perenaine oli vana koi, kes iga sobja vee klaasi erilisel arvesse pani, ja tal pole kedagi, kellega võiks õhtul aega viita. Ta rääkis tihti oma kavatsustavast väljakolimisest, nii tihti, et treial ühel õhtul oma naisele jutustas, et ta sõber mehaanik otsivat möbleeritud tuba. Pärast seda juttu, järgmisel hommikul mainis treial muuseas oma sõbrale — kui ta ikka veel kavatseb välja kolida, siis asugu nende juure. Kortoris olevat veel üks tuba, mis küll väike, aga omavat hea voodi, ja mis lõpuks tähtis — see tuba olevat odavam. Kui mehaanik tahtvat, võivat ta ka nende juures süüa, kui lepitakse kokku hinnas.

Muidugi mõista lepiti hinnas kokku ja siis asus mehaanik treiali juure. Nüüd kujunes nii, et ta alati õhtul noore joonistajaga koos istus ja talle jutustas oma reisidest ja tööst ja nii mõnestki suurest vabrikust, mida ta tundis Euroopas.

Joonistaja oli meeleldi koos mehega, kes oskas hästi jutustada. Ta rääkis ka vabrikust, mille joonistusbüroos ta töötas, ja mehaanik jutustas, kuidas teostati konstruktsioonijoonistuse tööd teistes tööstusharudes. Räägiti seda ja teist ja kõneldi väga palju neist asjust.

Ühel päeval tõi poeg koju suure uudise. Firma on saanud nii suured riigi tellimised suurtükkide ehitamiseks, et pidi tehtama ületunde. Töötati nüüd vahetpidamata ööd ja päevad tööstuse kõigis harudes ja samuti ka konstruktsioonibüroos, ja seda enam, et nad nüüd pidid kopeerima ja suurendama väga raskeid ja piinlikult täpseid tulejuhtimisseadiste joonistusi. See oli umbes sellal, kui mehaanik väljendas rahulolematust oma tegevuse kohta uurivabrikus. Nii sündis siis, et ta ühel päeval soovis vaadata kord, kas ei saaks tööd härrade Beardmore ja K-o juures, osakonnas, kus val-

mistati tulejuhtimisseadiseid. Ta küsis tehase valitsuselt, läks ise sinna, et järele pärida, kuid sai eitava vastuse, sest et selliste tööde jaoks ei võetud ühtki võõra riigi kodanikku.

Saanud selle vastuse, väljus ta kurvalt büroost; koju tagasi minnes viis ta tee läbi kogu tööstuse; ta küsis büroo järele, milles töötas ta sõber joonistaja; ta astus sisse, teretas sõpra lühidalt ja läks koju.

Seni oli Graves olnud mehaanik, kes teenis oma alal truult ja vapralt. Nüüd algas ta töö teises suunas.

Ta teadis joonistaja jutustustest, kuidas olid jaotatud teenistustunnid konstruktsioonibüroos. Ruum, kus joonistas treiali poeg ja mida Graves oma külastamisel õppis tundma, asus pikas ühekordses ehituses, maapinnal. Tuba oli väike, kaks inimest töötas selles alaliselt laia, mitte väga kõrge akna juures, mille ees öösel põles suur kaarlamp, mis ühes paljude teistega muutis neis hooes ööd päevaks. Nädalal, mil Graves mõtles oma asju alata, oli joonistajal õtteenistus; õhtul kell kaheksa vahetas ta ühe oma sõbraga mõlemad joonistajad, kes olid teenistuses päeval; öövahetus väljus büroost kell 4 hommikul, sellest tunnist peale kuni kella 8-ni polnud kedagi toas. Koristaja naine ilmus hommikul kella 7 paiku.

Ses büroos kopeeriti tulejuhtimisseadiste joonistused nende originaalidest. Originaalplaan hoiti lihtsas rauast seinakapis, mida võis avada kahe võtmega. Nende võtmete üht paari, võtmepaare oli üldse kaks — neli tükki, hoidis oma käes treiali poeg.

Mehaanik Karl Graves omas puhketundidel isesuguse kire: ta pildistas ja joonistas. Tema sõber istus talle sageli mudelina. Ta joonistas selle näo kõigist võimalikest külgedest, ta värvis neid paberil ja pildistas seda samuti igast küljest.

Ühel hommikul, see oli talvel kella poole viie paiku, tuli joonistaja oma õtteenistusest koju. Ta oli võibolla veerand tundi oma voodis lebanud. Siis süütas Karl Graves oma toas ettevaatlikult tule. Ta astus peegli ette, tal oli samasugune kaju — sale ja kuivetanud — nagu treiali pojale. Tal oli paks must juus, joonistajal aga punakad harjasjuuksed. Nüüd asus mustadel juustel punajuukseline paruk. Härra K. Gravesi nägu polnud enam tunda, ta oli palju noorem, teissugused jooned jooksid nina poolt alla, suu oli hoopis teisiti ja nina oli täiesti muutunud, see oli joonistaja nina.

Graves valgustas oma nägu, kui ta peegli ees seisis, tõmbas paruka veel veidi tugevamini otsaesisele, muljus vaha ninal veel veidi, tegi paar mingijoont teravamaks, siis kustutas ta tule oma toas. Ettevaatlikult väljus ta kojast, kandes käes portfelli; pimedas sammus ta kuulmatult edasi; nüüd seisis ta riidenagi juures, milles rippusid mantlid; ta kobas nende hulgas, tõmbas ühe, katsus selle taskuid — seal oli kaks võtit, mis asusid ühel rõngal. Selle mantli haaras Graves ühes mütsiga, mis selle peal rippus. Ta võttis mõlemad, avas ettevaatlikult majaukse ja seisis varsti tänaval.

Ta ruttas väga, et 10-minutilist teed härrade Beardmore ja C-o vabriku juure minna. Ta tõmbas

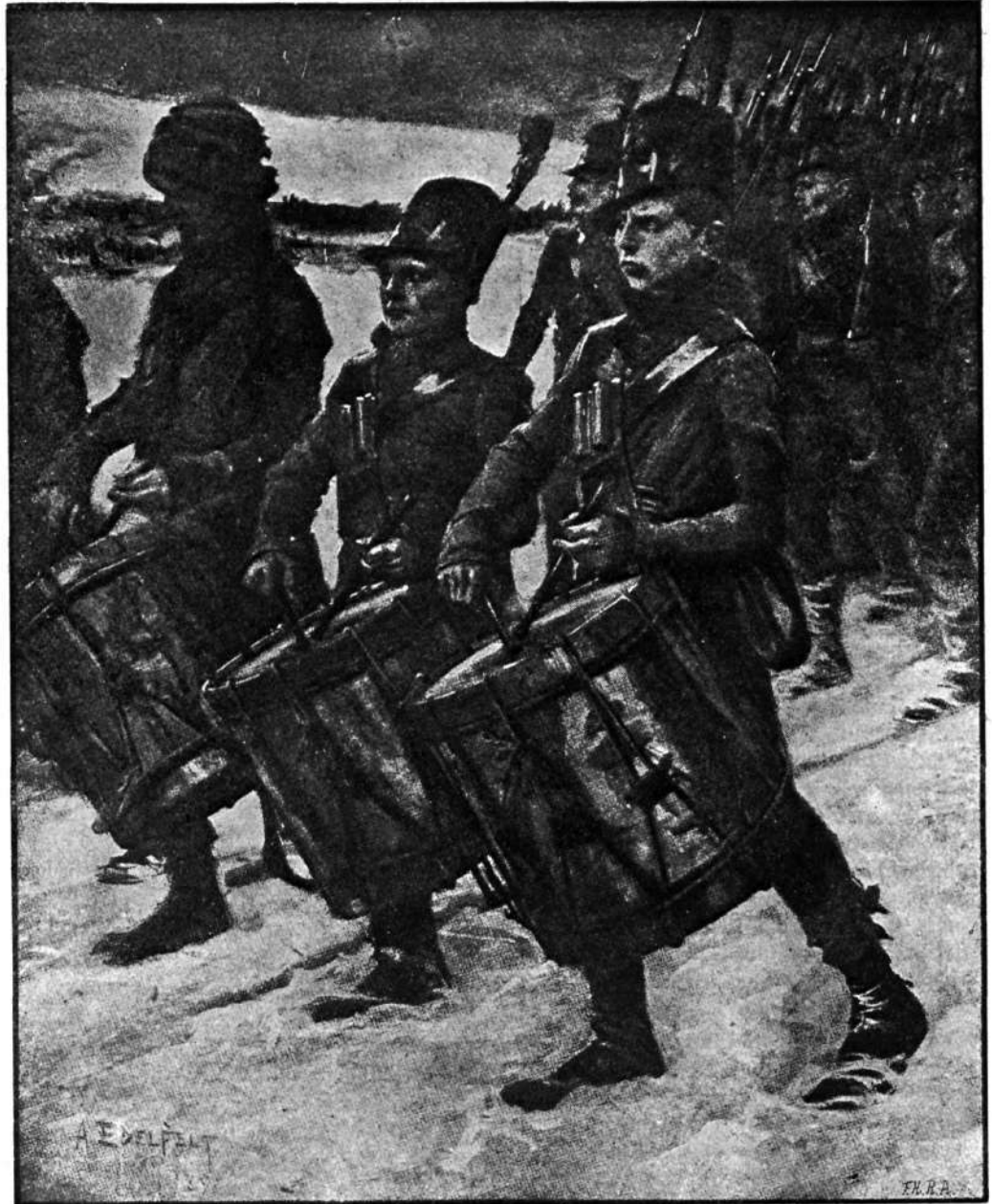

mantli selga, pani mütsi pähe, ja nii jõudis ta tehase väravasse, mille kaudu ta sõber alati käis ja mille ees nüüd värava-vaht seisis, kes suitsetas oma piipu. Graves läks otsekohe tema poole. Ta teretas kerge peanoogutamise ja ütles: „Unustasin midagi.“ Värava-vaht noogutas ja Graves seisis vabriku õues. Ta oli täpselt pidanud meeles ümbruskonna, pidi pöörma ümber paari nurga; ühekordne maja uks, kus asusid konstrukt-sioonibürood, oli lukustamata. Just ukse sissekäigu juures istus üks vaht, vana mees, oma toolil ja magas. Kui uks hingedel kriuksus, ärkas ta, vaatas üles ja nägi enda ees öövalgustuse hämaras talle hästi tuntud noort joonistajat, kes talle lühidalt hüüdis: „Pea veel midagi järele vaatama“ ja kes tast siis möödus. Vaht istus tagasi oma toolile ja uinus jälle veidi.

Ruttu läbistas Graves pika koridori, pöörduks vasakule ja sammus veel paari nurga ümber, avas otsitava bürookse ja sulges selle jälle enda järel.

Nüüd tegutses salakuulaja välkkiirelt. Selle jaoks, mida ta kavatses, oli tal esmalt küllalt valgust suurest kaarlambist akna kohal õues. Hiljem segas aga teda see valgus. Graves on kerge hüppega akna ees oleval kirjutuslaual, ta riputab akna ette täpselt passiva musta vahariide, mille võtab oma portfelligist. Mantli taskust leiab ta siis võtme, taskulamp lööb põlema, seinakapp avaneb takistamatult, ta võtab välja plaanid, sorteerib neid, paneb kolm neist originaalplaanest kõrvale, viskab teised jälle kappi ja tõmbab mantli seljast.

Nööpnõelte abil, mida ta taskus leidub, kinnitab ta ühe kolmest plaanist uksele. Taskulambi valguses tõmbab ta välja portfelligist päevapildiaparaadi, lööb selle ruttu osavasti kirjutuslaual lahti. Siis tõmbab ta end tagasi ukse juure, aparadi objektiivil luku nõör

Porilaste marss.

käes, ta süütab tuletiku, ja ta paremas käes sütib tulepaal, mis täidab kogu toa korruga ja mürata särava, heleda valgusega. See protsess kordub lõpmata kiirelt, — iga käeliigutus on enamalt täpselt kaalutud. Kolm korda, seni kui kolm originaalplaani on pildistatud. Tuppa on järele jäänud ärapõletatud keemiliste ainete suitsu ja lõhna. Graves koristab kõik hool-sasti ära, lukustab ruttu kapi, rebib vahariide akna eest ja avab selle täiesti, et sisse tungiks värske õhk.

Siis väljub ta büroost, uksehoidjast mööda, kes poolnes talle noogutab. Ta väljub vabrikust ja ruttab koju. Kuulmatult tasa avatakse ukse, mantel asub jälle oma kohale, Graves kaob oma tuppa, ta pühib

oma näolt maha mingi, peidab paruka, istub väikese punase lambi valguses ja ilmutab päevapilte.

Filmidel kujunevad välja täpselt ja seigelt salajased plaanid; iga detail on tuntav. Aratõmbed teeb Graves lõpmata õhukesel paberil. Igast filmist ainult ühe pildi, ja filmid ise ta hävitab täiesti. Aratõmbed rändavad väikesse metallkapslisse, mille Graves, kui ta hommikul tööle läheb, peidab maa alla maja juures olevasse väikesesse aeda, kohta, mille ta täpselt endale märgib. Sinna jäävad nad veel kaheks päevaks, kuni saabub pühapäev. Sel pühapäeval, hommikueine ajal, jutustab Graves, et ta tahab teha väljasõidu. Ta olevat kuulnud, et linna lähedusse on sõitnud keegi, kes olevat ta kaasmaalane. Vara hommikul läheb ta ära, ta rändab linnast välja ja läheb mööda maanteed mõne aja otse edasi. Sel maanteel pole näha ühtki jalakäijat, paar vankrit liigub edasi-tagasi ja maanteel kraavi ääres peatub auto, kelle juht midagi näib parandavat. Graves läheb otse selle auto poole ja silmapilgul, kui kedagi läheduses pole näha, ta hüppab sõidukisse. Autojuht jätab parandustöö, paneb masina käima ja sõidab kiires tempos minema. Mõnede kilomeetrite järele peatub auto. Väga hästi riietatud vanem härra halli habemega, kuldprillides ja paksus automantlis väljub sõidukist, läheduses pole jälle kedagi; nad vahetavad autojuhiga kohad ja viimane ronib tahapoole. Jälle sõidab auto paar kilomeetrit, kuni peatub. Nüüd väljub autost noor daam väärtuslikus karusnahkses mantlis ja istub ette vanema härra juure. Sõiduk, koormatud kahe isikuga, võtab nüüd täie kiiruse, mida iganes võib, ja auto tormab katkestamatul sõidul Londonisse.

Ühes Londoni hotellis ootab noor daam. Ta istub leentolis ja loeb lehte. Siis tuleb läbi saali auväärt vanem härra noore daamiga. „Onkel,“ hüüab daam, kes ootab hotellisaalis, „seal oled ju sina, ja Elisabeth on ka su juures! Kuidas ma rõõmustan, tule, läheme üles.“

Ülal, selle naise toas, kes ootas all saalis, langeb väga ruttu ära onkli nimi. Onkel on salakuulaja Graves, omal ajal mehaanik ühes Glasgow' uurivabrikus, ja tema tütar Elisabeth, see on miss Mary MacCann, inglanna, kes seisab saksa informatsiooni teenistuses. Ta on palgatud kui sideisik Gravese ja Saksamaa vahel, ja kokkusaamine on läbirääkimine saksa agentina, kes on tulnud pea-salakuulamisbüroost, ja Graves'i ning tema abilise vahel.

Sel läbirääkimisel annab Graves üle pildid, sakslanna oli väga rahuldatud, ja otsustati — kiire teadete üleandmise teostamiseks — et Mary MacCann samuti peab kolima üle Glasgow'sse, et siis alati seda, mida talle edasi on annud Graves, võida kohe ise edasi viia Berliini.

Järgmisel hommikul asus mehaanik jälle oma ametisse, ja Mary MacCann üüris endale Glasgow's väikese toakese. Peale oma kraami tõi ta enesega kaasa väikese kohvri, milles peitus suur kollektsioon õmblemisstiidi. Ta reisivat Inglismaal ringi, nagu ta oma perenaisele seletas, ühe suure Hollandi firma ülesandel, kes kauplevat õmblemisstiidiga.

Ohtlikku teed vabrikusse noore joonistaja maskis käis salakuulaja veel kolm korda. Iga kord õhtul, pä-

rast seda, jõi ta kuski väikeses restoraanis klaasi teed, iga kord istus ta lauas noor daam, kellega ta jutles. Daam läks ära enne, ühes ajalehega, mida ta oli lugenud.

See daam oli Mary MacCann, ja leht, mille salakuulaja muidugi omaga ära vahetas, sisaldas päevapilte.

Karl Graves valmistus suure löögi vastu, mis pidi veelgi ületama ta senised hiilgavad tagajärjed. Kui ta viimast korda noore joonistaja maskis tuli vabrikusse, küsis talt uksehoidja, mis temaga lahti on ja mida tal ikka öösiti, pärast tööaega, veel on tegemist büroos. Ta vastas sellele küsimusele midagi naljata-des, mis nähtavasti rahustas uksehoidjat tol korral. Aga ikkagi said käigud büroosse silmatorkavaiks. Graves kavatses ainult veel viimse käigu, kuid ta otsustas nüüd avada ka teiste büroode ukсед; ta oli muretsenud endale vajalised tööriistad, et võida lahti murda primitiivsed hoiukapid, ja siis veel tahtis ta — materjali mitte pildistada, vaid kõigi saadud plaanidega lõplikult kaduda Inglismaalt. Kui ta nende mõtetega ringi käis, polnud tal mingit aimu sellest, et tal juba oldi jälil.

Inglise mereväe juhatusel oli väga tähtis, et ülesanne, mis oli antud firma Beardmore ja Ko-le, täidetaks kiiresti ja täpselt, et ta võiks varustada uute suurtükidega kindlaksmääratud ajaks teatud laevu, millised samuti varsti juba valmisid. Ka oletas mereväe juhatus ühtlasi, et kiirus, millele ergutati firmat, võib-olla ehk põhjustab tehaseid ettekirjutusi, mis salakuulamist pidid ära hoidma, täitma mitte väga täpselt.

Kapten Trench ilmus vabrikusse. Keegi ei aimanud midagi ta sealolekust; ta sai alluva koha, ta sai inspektoriks, s. t. kõigi värvavahtide, uksehoidjate ja kõigi karistamissalkade ülemaks. Ta pidi vaatama selle järele, et töölised ja alamad ametnikud ilmuksid täpselt oma teenistusse, lühidalt, ta sai koha, mis andis talle õiguse oma nina pista kõigisse võimalikesse asjusse.

Ta oli juba oma kohuste täitmisel, kui Graves ilmus vabrikusse noore joonistaja maskis neljandat korda. Trench sai kõik teada. Tema eest ei saanud varjata midagi ja nii kuulis ta siis ka ühel varahommikul värvavahtidelt, et öösel küll midagi ei olevat tulnud, ei olevat midagi teatada, ainult täiesti tähtsuseta tõsiasi, et üks joonistaja, kes midagi oli unustanud, öösel veel kord oma büroosse tagasi oli tulnud.

Trench kuulas järele, kas siis mees seda nii lihtsalt võivat teha ja kus siis alal hoitakse võtmed konstruktsioonibüroode üksikute toaste juure. Ta kuulis, et neid uksi öösel ialgi ei lukustatavat, ja nüüd kuulas ta ka joonistaja isiku järele. Lõpuks selgus siis, et see mees viimase kuu jooksul neli korda öösel tööstusesse tagasi oli tulnud.

Trench süütas oma piipu ja mõtles:

„Jumal, miks ei peaks ta seda,“ ja jättis uksehoidjad rahule. Seesmiselt oli ta aga veendunud selles, et asi unustaja joonistajaga omas mingi konksu. Ta läks siis joonistusbüroosse, naiskoristajad polnud veel ala-

nud oma tööd, otsekohe tuppa, kus treiali poeg pidi joonistajana töötama.

Kapten Trench seisis ainult paar sekundit ses toas, ja siis teadis ta kohe, milles asi seisis. Ta nuusutas õhus ringi, ta haistis kergelt ärapõletatud kemikaalide lõhna, mis veel toas püsis, käis kõhuli, otsis läbi terve toa, leidis pisitillukesed tükid tselluloosi sarnast ainet, ja ta teadis, et kõik see oli ärapõletatud välgutule jäänused.

Nüüd ta otsis toa põhjalikult läbi. Ta leidis uksele arvurikkaid, väikesi, vaevalt märgatavaid auke, ja kapten Trench oli niivõrd kogenud mees, et ta kohe kaudselt mõistis tõde. Joonistaja, kes nii unustaja oli, pidi ses toas öösel olema fotografeerinud plaane.

Trench ei võtnud alul veel midagi ette. Näis nii olevat, et tal polnud üldse kavatsust asja lähemalt uurida. Sel ajal sai Graves miss Mary MacCanni kaudu teate, et Glasgow'sse on saabunud katsetamiskomisjon, kelle ülesanne oli võtta vastu suurtükke ja tulejuhtimisseadised, milliseid valmistab Beardmore'i tehas. See komisjon koostus ohvitserest ja erainsenerest, ning nad hoidsid endi juures plaanid, mis kuulusid tähtsate sõjalaevaosade ehitamisele ja milliste valmistamise kohta taheti alustada läbirääkimisi tehaste juhatusega.

Samal ajal tuli ühel päeval koju joonistaja ja jutustas, et nüüd kõik konstruktsioonibürood ümber paigutatakse, ja kõneluse kestes sai Graves teada, et käesoleval silmapilgul olevat toodud kõik tähtsad originaalplaanid hoiukappi noore joonistaja tuppa. Sinna pidavat nad kaheks päevaks jääma hoiule, kuni muudatused viiakse lõpule. Jällegi, peaaegu samal ajal, kuulis Graves Mary MacCann'ilt, et Saksa agendid Londonis olevat teatanud Berliini, et kapten Trench, parimaid Inglise salakuulajaid, olevat sõitnud kauemaks ajaks Glasgow'sse. Mis asjus, — pole teada.

Ühel ööl oli Karl Graves kaua ülal. Plaanid, mis nüüd kõik ilusti ta sõbra kapis koos olid, avatlesid teda väga. Aga mida tahtis Trench, keda ta tundis nime järgi ja kellest ta teadis, et oli eriskummaliselt osav poiss, korruga Glasgow's? Hetkeks selgus talle. Kas ei pidanud need mõlemad asjad kuidagi olema ühenduses? Ja korruga ta mõistis instinktiivselt, et see oli nii. Ta valmistab plaani, mille abil ta selles võis veenduda.

Vabrikus olid vahepeal saabunud jälle normaalsed ajad. Kaks töövahetust jäi ära, ja nüüd istus ta sõber oma kolleegaga üle päeva oma toas. Mõlemad joonis-

tajad, kellega nad muidu vahetusid, olid jälle viidud üle teisele kohale tehastes.

Ühel õhtul, kui noor joonistaja oli pärast lõunat juba tulnud vabrikust, tuli Graves'ile meele, et talle ju ta leivaisa on ülesandeks teinud valmistada paar joonistust tema uuritehase seadiste jaoks. Selgus, et ta oli oma tsirkliid unustanud, tema töö asukoht oli kaunis kaugel, oli ilus õhtu, ja nii palus ta joonistajat teha talle meelega, — ta võivat ehk korraks vabrikusse tagasi minna, et tuua sealt oma tsirkliid. See oli kella kaheksa ajal õhtul. Kell üksteist õhtul polnud joonistaja veel tagasi. Treiali majas olid kõik ammugi voodi lüüdnud; siis põgenes Karl Graves majast salaja kogu oma kraamiga, et mitte iialgi enam tagasi tulla. Oli sündinud nii, nagu ta oli kartnud ja ette näinud. Noor joonistaja oli möödunud väravavahist, ta astus konstruktsioonibüroosse, aga silmapilgul, kui ta seisis oma kirjutuslaua ees, et võtta välja tsirkleid, avanes toauks, üks mees astus ta juure, näitas talle oma kriminaalametniku märki ja kuulutas ta arreteerituks.

Joonistajale oli see nagu välgust selgest taevast. Kapten Trench ja kaks isandat vabriku juhatusest kuulasid ta üle ja tahtsid teada, mida ta oli vajanud vabrikus, millist ta viimase kuu jooksul, pärast oma päevast teenistust, öösel külastas neli korda. Joonistaja vaatas arusaamatult härradele otsa. Ta polnud kordki öösel vabrikus käinud, ta ei mõistnud, mida ta hetki üldse temalt, ja ta salgas veel, kui talle pandi silm silma vastu uksehoidja ja öövaht, kes istusid büroo koridoris.

Sel ajal, kui vabriku juhatuse oli veendunud selles, et joonistaja lihtsalt häbemamatult valetas, jäi kapten Trench korruga mõttesse. Ta laskis täpselt noormeest, kes ülekuulamisel paar korda valas pisaraid, kirjeldada, kuidas see siis oli sündinud, et ta sel õhtul vabrikusse oli tulnud. Kui ta kuulis loo mehaanikust ja tsirklist, oli ta üllatatud, ta telefoneeris salaja paari teise ametniku juure ja siis läks ta, oli nüüd juba kell kaksteistkümme öösel, joonistaja korterisse, et seda mehaanikut korraks vaadelda täpselt. Kui ta leidis pesa tühja olevat, võis ta endale umbes kujutella, mis siin kõik võis olla juhtunud. Aga ka Karl Graves oli viimase õhtu sündmuste ajal midagi omaette mõelnud. Kui joonistaja kohe ei tulnud tagasi, kombineeris ka tema endale igasuguseid oletusi ja mõtles ka, et juba ennem mingisugustel põhjustel võis olla tekkinud kahtlus ja seetõttu noormees võetakse ülekuulamisele. See ülekuulamine pidi aga mõjuma tema enda olemasolule ja tuli hoiduda tagajärgedest kiire põgenemise abil.

—n.

Sakalamaa maleva poolt korraldatud rühma- ja jaopealikute kursustest osavõtjaid pealikuid ja õppejõude.

MULJEID

SAKALAMAA MALEVA RÜHMA- JA JAOPEALIKUTE TÄIENDUSKURSUSTELT

9.—12. jaanuarini s. a. korraldas Sakalamaa malev Viljandis järjekorralise rühma- ja jaopealikute lühiajalise kursuse. Kursustest võttis osa kolme ümbruskonna malevkonna pealikuid, arvult 50.

Käesoleva aasta talvine periood teostuvat malevas kursuste tähe all. Korraldatavat eriti rühma- ja jaopealikute kursusi. Need pealikud on ju tähtsamaid pealikuid kaitseliidus. Nemad on ümbruskonnas malevlasile ligemad pealikud ja vaimsed juhid.

On jaopealikud kogenud ja vilunud ning head organisatorid, eriti kaitseliidus, kus organisatsiooni liikmed üksteisest on eemal, annab see vägagi positiivseid tulemusi kaitseliidu eesmärgi taotlemisel. Seega on õigustatud suund eriti ette valmistada rühma- ja jaopealikuid, et nad oma teadmistes ja oskustes oleksid ajakõrgusel.

Kursused teostusid väga edukalt. See oli peamiselt tingitud sellest, et kursuste ettevalmistuses oli ära kasutatud eelmistel kursustel saadud kogemusi, mis võimaldas kõige produktiivsemalt töötada. Peab kohe tähendama, et kursuse käva oli hästi viimisteldud ja sisurikas. Nii pakuti peale rivi-, lahingdrilli, laskeasjanduse ja taktikalise õppuse pealikuile veel teisi hästi vajalisi teadmisi. Kavva oli võetud veel:

Gaasiasjandus, kaitseliidu varanduse arvepidamine ja arvestamine, kaitseliidu distsipliin ja pealikute kohused, propaganda, Türi taktikalise õppuse arutamine ja õppuste organiseerimine.

Teadmiste pakkumine õppuste organiseerimises oli hädavajaline ja on tähtsamaid alasid. See on kõige töö ja vaeva alus kodukaitse töös, mis kaitseliitlased teostavad oma kallist ajast.

Ta on kui ehituse alusmüür, mis peab olema kindel ja kõikumatu, et püstitada püsiv ehitus. Kursustel antud näpunäited ja juhatused aitasid igatahes palju kaasa edukaks kodukaitse tööks, nad virgutasid nii mõnegi pealiku aktiivsemale tegevusele.

See sisurikas kava oli üheks eelduseks, et kursusest osavõttu võis lugeda täiesti rahuldavaks. Arvesse võttes veel praegust kibedat tööaega, kus hea lumetee tõttu maainimestel on palju välisvedusid, ning seda, et praegune aeg pole tööde vaheaeg, sest eelmine aasta oli lumevaene ning nüüd inimesed püüavad oma välisvedusid aegsasti lõpule viia.

Kursusest osavõtjaile oli korraldatud ühiselumaja. Pealikuile püüti anda oskusi ja kogemusi, kuidas üht kui ka teist õppeala käsitleda malevlastega, oli seega aluseks ja tõukeks edaspidiseks töö jätkamiseks alatud suunas. Nad pakkusid kuulajaskonnale palju uusi mõtteid, vaateid ja veendumusi ning põhjalikke ja olulisi juhatusi.

Kursante külastas kindral Soots, kes oma kõnes tähendas, et kõik rahvad teostavad sõjatehnilist ettevalmistust kodanikes, iseäranis meie suur idanaaber, et praegune vene sõdur pole enam see, mis ta oli enne. Kelle vastu see ettevalmistus käib, seda me ei tea.

Kuid meiegi teeme hästi ja õieti, kui ses suunas töötame, meie eesmärk on kindel ja selge, me kaitseme oma riiki, oma vabadust.

Ka suusaretke mehed jõudsid oma retkega tolleks ajaks Viljandi ja töid tervitusi kaitseliidu ülemalt. Ltn. Lepp lühikeses kõnes toonitas suusasõidu tähtsust nii sportlikus kui ka praktilises elus ja avaldas lootust, et peagi jõuame järele oma vennasrahvale Soomele.

Pealikud kursustel töötasid innukalt ega saa jätta märkimata seda asjalikkust, tõsidust, millega tööst osa võeti, ja seda sõbralikku ja ülevat meeleolu, mis valitses kursustel.

Lõpp-koosviibimisel kõlas laul „Eestimaa, su mehe-meel pole mitte surnud veel“ ja selle järele pealikud lahkusid ülevas meeleolus ses teadmises, et on jälle kindel samm edasi astunud kodukaitse töös. Erilist tänu teenisid naiskodukaitse liikmed pr. Lauriga eesotsas, kes hoolitsesid maitsvate toitude eest.

*

On kirjutatud vormiriide kasvatustähtsusest ja heast muljest, mis jätab korralikult ja ühetaliliselt riietatud üksus. See on täiesti õige ja vajaline. Minu arvates siin naiskodukaitse liikmeil on vormiriide küsimuses võimalus kaasa aidata. Meil tarvitusel olevat „kaitsevärvi“ riiet on võimalus kodusel teel soetada ja arvan, et naiskodukaitse liige — pereema

või peretütar — pakub oma mehele, isale või vennale suurt rõõmu ja üllatust, kui valmistab vormiriide tarvis sellast riiet. Vormiriidel pole üksi kasvatustähtsus, vaid ta on ka väga praktiline. Kursustel paljud malevlased kandsid kraesid, mis nõudis nende riietus, kuid õppustel on niisugune riietus väga tülikas, vormiriide lõige on aga palju praktilisem ja sageli sobiv kanda isegi välispool õppusi, koduses elus.

Kursustel oli võimalus näha pealikut, kellel oli kodusel teel valmistatud kaitsevärvi riidest vormikuub, see oli täiesti kaitseväärsel tarvitusel oleva riidega sarnane ja see pealik jättis väga hea mulje.

*

Edaspidi korraldatavatel kursustel on soovitatav, et kursantidele oleks võimaldatud osta mitmesuguseid vajalisi määrustikke ja käsiraamatuid.

Ka neil kursustel tuli ette, et pealikud soovisid endile osta määrustikke, kuid maleva staabis neid vabamüügiks ei olnud. Muidugi raamatuid alaliselt laos hoida ja summasid nende alla kinni panna pole tulus, kuid kursuste vältel peaks neid muretsema ja kursantidele nähtavale kohale asetama, s. o. organiseerima nende müüki.

Sõjatehniliste määrustike ja käsiraamatute levitamiseks kodanikes, eriti kaitseliidus, värskendame ja täiendame ka teadmisi riigikaitse alal.

Kaitsevaelane.

Naiskodukaitse Rõuge jaoskonna majapidamiskursus 30. nov. kuni 13. det. 1. a.
x Esinaine pr. H. Sild.

❖ RINGREIS CEYLONIL ❖

MÄLESTUSI PARADIISI-SAARELT

Ilusaim nooruse-unistus troopikamaist, paradiisliku iluga saarest, Ceylonist, on läinud täide... Singapore'ist veel mõni päev ookeaniaurikul „President Grand'il“, ja jõuamegi Colombosse.

Nagu Honkongis, nõnda ka Colombos üllatab reisijaid smaragdide värvi meri ja sadama suur elavus: näeme ristlemas hulk veesõiduriistu, nende vahel pronksivärvi suplejaid, näib, nagu oleks kogu Colombo end tulnud karastama jahedasse voogudesse. Esimesena tervitavad reisijaid pärlitepüüdjad, kes reisijate laevu sadamasse saadavad ja seal osavasti metallraha veest välja toovad, mida reisijad voogudesse loobivad. Vaadeldes pärlitepüüdjaid ja sadama töölisi imestame nende saledate kogude painduvust, osavust, kergust ja kiirust. Kes peaks ka veel paremini ujuma kui pärlitepüüdjad, paremini jooksuma kui kulid või paremini ronima kui mägede ja merede elanikud?

Maabudes ootavad meid uued üllatused. Colombo näib olevat täiesti Euroopa moodi ehitatud, kuid pärismaalased ei näi sellest hoolivat, vaid esinevad oma primitiivses omapärasuses. Kahjuks ei satu enamusi reisijaid kaugemale kui Euroopa linnaossa, kus ärimehed neid kõigiti püüavad kinni pidada, kujutades pärismaalaste linnaossa kui räpast, haisvat ja elukardetavat kohta. Kuid suurt huvi see Euroopa linnaosa ei suuda pakkuda. Alles „Petahis“, pärismaalaste linnaosas, kus elavad hindulased ja singallased oma primitiivse omapärasusega, avaneb õige pilt.

Siin on vabad, lahtised turuplatsid ja tänavad, mille ääri kaunistavad puud ja lehtmajakesed, mis sagedasti on ehitatud viljapuude vahele, nõnda et näib nagu kasvaksid banaanid katuseil. Tänavail liigub väsimatuid, pronksivärvi, higist läikivaid kulisid. Puude vilus is-

tub kauneid tüdrukuid, müües kenadest korvikesist „batelit“ närimiseks ja janukustutamiseks. Kirikute ümber on kirju kogu jumalakartlikke pärismaalasi.

Haruldane vaatepilt: mehed kui ka naised kannavad seelikut, milleks tükike kirjut riidet; neiad ja naised kaunistavad oma kaela rikkalikult pärlitega; käsi, jalgu, kõrvu ja mõned ninagi — kuld- ja hõbevõrudega ja -rahadega.

Tume nahk, naiste saledad kaunid vormid ja elastilised liigutused, kirju riie, kuld, hõbe ja kalliskivid, kõik see on kooskõlas lillerikka ümbrusega, puude ja troopikapäikese kiirtega, sünnitades haruldase vaatepildi.

Kandy.

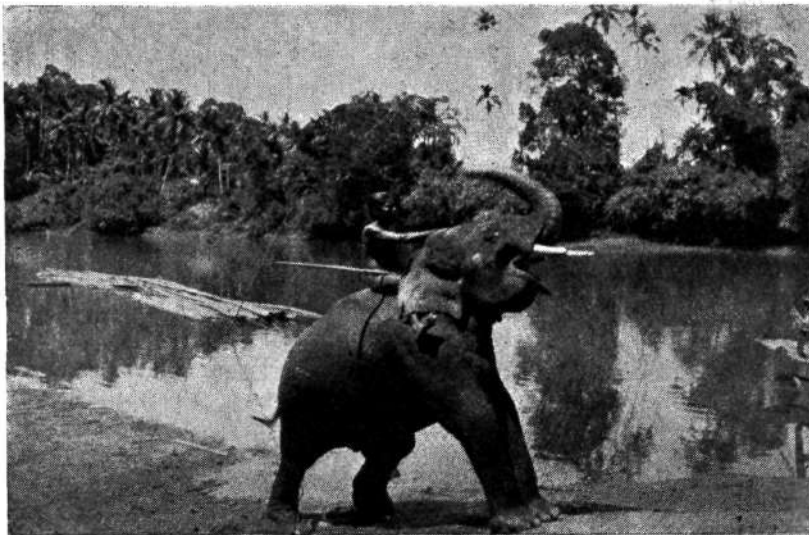
Huvitavaimad rahvatüübid, ilusaim taimerik ja terveim kliima on Kandys, Ceyloni mägilinnas. Reisisides Colombost Kandyni on meil võimalik õppida tundma mitmesuguseid maa rahvatüüpe ning näha külaelanikke töötamas. Näeme külasid keset palme, kummi- ja banaanipuid, nende juures askeldavaid pooleldi või päriselt alasti inimesi.

Umbes 50 miili Colombost ida poole algavad R a m b u k a n i mäed. Rong sõidab serpentiinina kaljuservadepid, kuna all mustendavad 1000 stopi (305 m) sügavused kuristikud.

Allagollasse jõudes ootavad vaid uued üllatused. Siin on lõpmatu palju ojasid ja veekoski, mis metsiku kiirusega kaljudelt alla ruttavad, purustades kõik, mis juhtub ette. Ojade ääred on palistatud väänkasvude, puude ja põõsastega ja rongis istujatele näib, nagu ripuksid veekosed puude küljes. Allagolla on ka udude maa. Siia tungib kauge mereudu, sünnitades väikesi vikerkaarevärvilisi udu-saarekesi.

Allabali mägedes ei pääse rong enam 3—3500 stopi kõrgustest mägedest läbi, vaid sõidab võõna ümber mägede. Ja jõuame viimaks „Scouts Hill'ini“, Kandy väravamäeni. Kandy väravamäe juures valvasid kandy-lased sajanguid ega lasknud ühtki mannermaalast sisse oma kuningriigi pealinna. — Olgugi et kandy-lased võitlesid vahvasti, võitsid inglased siiski, purustasid kaljud ja ehisasid mägedest läbi raudtee. Ja vana india ennustus: „See, kes kalju purustab ja tee avab, saab kogu kuningriigi endale tasuks“ läks seega täide.

Kandy on Ceyloni kuurortlinn. Keset linna on järv, mille kaldaid ehib ilusaim troopikaloodus, selle vahel valgendab lugematuid suvilate ja hotellide terrasse ja hulk väikesi lehtmajakesi.

Kandy järv.

Täiendusi ja märkmeid

ajalooliste kirjutuste kohta „Kaitse Kodu!“ nr. 1

Ajaloolane H. Sepp on avaldanud „Kaitse Kodu!“ nr. 1 tähelepanuväärne ja asjatundlikult koondatud kirjelduse „meie mineviku raskest päevist“, suurtest hädaaegadest, milles kõneldakse muuseas ka kohutavast näljahädast 17. sajangu algaastail. Tema esitatud teadetele täienduseks ja paremaks valgustuseks on küll kohane ligi lisada sarnaseid teateid sama aja kohta eriti Tallinnast, mida on kirjutanud kaasaegne oma silmanägemise järgi, mis on värsked ja värvikad. Need leiduvad Tallinna Eesti Pühavaimu koguduse õpetaja Georg Mülleri kirjutatud jutluste kogus, mis õnneks on hoidunud alal Tallinna linna arhiivis. Tuntud Eesti kirjandusloolane Villem Reiman võttis need hoolsa uurimise alla ja avaldas seletavate märkustega „Õpetatud Eesti Seltsi“ toimetuses a. 1891. Kõnesolevate jutluste kogu on mitmeti kõrgesti hinnatav allik tolleaegse Tallinna elu tundmaõppimiseks. Muuseas leidub neis ka kaasakiskuv kujutus kõnesolevast näljahädast. Mülleri andmeid võib küll täiesti usaldada, sest need on esitatud Pühavaimu kirikus 6. juulil 1603. a. peetud jutluses kuuljaskonnale, kellele kõik need lood pidid tuttavad olema.

Toome tähendatud jutlusest selle osa, mis puutub kõnesolevasse ainesse. (Kuna üle 300 a. tagasi Eesti kirjakeel oli alles saamas ja kujunemas, on keel Mülleri jutlustes praegusaja lugejaskonnale raskesti mõistetav. Seepärast toome näited nüüdses kirjaväis.)

Jutluses juhitakse elavalt värvides tähelepanu läbielavatele raskustele: „Mitu tuhat inimest on küll viimase 2½ aasta jooksul Parbla Hannukse ja Kalamaja surnuaedadele maha maetud kirikisandate ja kooripoiste lauluta. Ning kui palju inimesi on tänava

aastal Oleviste, Niguliste ja Pühavaimu kogudustest Nunne värava kaudu välja viidud mahamatmiseks, nii vanu kui ka noori! Iga päev sureb neid veel rohkem. Korraga pandi ühte hauda 1210 inimest, kõigisse haudadesse kokku on maetud 10.890 hinge, ainult Püha Barbarast*), on kolme aasta jooksul 11.300 hinge maetud.

Ja kui mitu tuhat inimest on neist nälga surnud? Mitmed on söönud lõpnu hobuste, koerte ja kasside liha. Üks nälgiv inimene on söönud ka inimlaiba liha, kuni maha langes ja samal paigal suri. Ja eks teie näe oma silmaga iga päev, kui viletsalt paljud inimesed elavad, surnud kasse ja koeri tänavale kandes söömiseks! Eks te ole näinud, kuidas nad kõikjal linna ümber istuvad ja koerte moel raipeluid närivad... Ma usun küll, kui see kallis ja kuri aeg Tallinnas veel edasi kestab, ei võiks ükski inimene siin kaua jääda elama.“ Edasi öeldakse, et kui välispoolt poleks toodud vahel „hüüdi“ (toiduvara), oleks tõepoolest ka mõni aus ametimees oma naise, laste ja perega nälga surnud. „Seepärast, armas rahvas, on meil käes see katk ja kallis aeg, millest Issand Kristus on kuulutanud, märgiks, et viimnepäev ligi on meie ukse ees.“

Teises kohas jutluses on kõne raskest sõjanuhtlusest, mis omakord näljahäda veel kõvendas. „Meie peame seda kõik tunnistama, missugust suurt vaenu Rootsi kuningas venelasega mõnd aastat on pidanud. Mitu sada inimest on selle aja sees tapetud. Või mis

*) Sellenimeline kogudus oli siis Tallinna alevikus, esireas eesti sugu elanikele.

Umbes 8 miili Kandyst asub maailmakuulus Perodeny botaanikaaed, kus ei puudu ükski troopikataim ega -puu, mille elujõud on haruldane, võrreldes troopika-loodusega mujal. Aed on avatud päikese tõusust loojumiseni ja on heas korras. Reisijad on õnnelikud, kui neile siit paradiislikust aiast mõni leht, õis või puuvili antakse kaasa mälestuseks. Kuid selle eest peab igaüks oma nime kirjutama mälestusraamatusse.

Tähelepanu väärivad ka 10 kandy elevanti, kes siin rõõmsasti matkavad ümber järve. Suuremail jumalateenistuse aegadel kaunistatakse neid kallite vöödega ja asetatakse nad templi trepi juure.

Vana budda tempel sümboliseerib budda hambaga on koht, kus meil on võimalik õppida tundma maa rahvatüpe ning imestada ümbruse kirevat ilu.

Esteetilisele mõistele inimese keha proportsionaalsusest, värvide kontrastist ja looduse ilust vastab Ceylon täieliselt. Ceylon on loomuliku ilu maa. Toreda taimeriigi, mägede ja merede varanduste pärast nimetavad hindulased Ceylonit „India diadeemiks“, muhamedlased „India pärliks“, kuna eurooplastele on Ceylon paradiisiks.

Anaradhapura.

Kandyst põhja poole viib tee läbi džunglite maha jäetud, kuid kunagi kuuksasse Anaradhapurasse. See linn oli kahe tuhande aasta eest täis orientaalset ilu, hiilgust ja budda kiitust, millest veel tänapäev annavad tunnistust toredate ehituste jäänused.

Nagu ime läbi on hoidunud kuninglik saun basseiniga, kus veel tänapäev vesi voolab vulinal. See on haruldane nähtus ja võiks meie basseinimeistritele olla eeskujuks, sest vaevalt jäävad meie aja basseinid 2000 a. parandamatult püsima. Basseini kaunistavad sümbolised elevantide kujud ja sauna trepilt algab suur kivelevantide rida, s. o. tänav, mille ääri kaunistavad loomulikus suuruses elevantide kujud.

Reisides läbi Ceyloni metsade, džunglite, aasade, mõistab inimene alles seda, mida kunagi poleks suutnud endale läbi elamata ette kujutada. Pole vaja fantaasiapingutusi paradiisist pilte silmade ette kujutades, vaid tahtmata tekib vaimusilma ette esiinimene, kes elas jumalast töötatud paradiisis.

M. R.

sa mõtled, armas inimene, kui paljud on Rootsi ja Poola sõja ajal 3 aasta sees hinge heitnud*) enne kui nende aeg tuli suremiseks. Kuri Poola vägi ei anna nüüdki armu kellelegi, ta raiub, lööb maha ja surnuks, kes iial ta ette tulevad, olgu saks või maa-inimene.“

Nii palju Mülleri jutlusest suure viletsuse kohta, mis kõnesoleval ajal meie maad kurnas. Kõiges lüheduses, kuid hästi tabavalt, on seda aega kujutanud keegi teine kaasaegne oma valukisenduses kirjanud salmikeses, mis samuti on alles hoidunud Tallinna linna arhiivis. Selle saksakeelse salmiku sõnad käivad tõlkes umbes nii:

„Aastal 3 peale 1600
Oli kõik Liivimaal**) suur häda,
Kes siis mitte nälga ei surnud,
Kellele katk surma ei toonud,
Keda mitte mõök ei löönud,
Sellele on tõesti Jumal imet teinud.“

On veel olemas teistsigi tunnismärke sellest rasket viletsusajast. Samuti nagu inimesed surid toidupuudusel loomadki, nii et hiljem, kui jälle vähe hakati toibuma ja asuti põldu harima, polnud hobuseid saada-val, nii et mehed asunud endi taga atra vedama, kuna naised pidanud peos adrapead. Aga saagu juba neist hirmulugudest.

Et „Kaitse Kodu!“ on soliidne ajakiri, mille teated peavad olema kõigiti täpsed ja õiged, nii et nende peale tarbekorral võib toetuda, olgu siin kohendatud mõned ebatäpsused nr. 1 leiduvas kirjutises „Kas Tallinn on valmis?“ Kuna 1219. a. siinse eestlaste lin-nuse asemele ehitatud esimene daanlaste kindlus val-mis kõigest mõne kuu jooksul kesksuvest sügiseni, nagu kroonika teatab, ei saanud see olla moodsa arhi-tektauri nõuete kohaselt tugev kivikants, vaid, oli tõenäitlikult mingisugune kiirehitus, arvatavasti puust, küll ikkagi nii tugev, et võis vastu pidada mitmekord-sele eestlaste piiramisele. Kaheosaline „suur ja väike“ kõva kivikants ehitati kümmeaastat hiljem mõõ-gavendade ordu valitsemisajal, kes 1227. a. daanlaste asemele asus isandaks, küll lühikeseks ajaks ja hiljem ehitati muidugi alaliselt juure uusi ehitusi, millist tööd jätkati „teise peremehe“ ajal 1346. a. järele; see peremees polnud aga enam mõõgavendade ordu, vaid saksa ordu liivi haru — Tallinna laiad alevikud hak-kasid tekkima hästi varem, kesklinna rajamise järele, sest Tartu maantee äärest Jaani vanadekodust on kõne juba 13. sajangul. Ordu valitsuse lõpul oli ees-linnades nii rohkesti elanikke (enamasti eestlased), et nende jaoks leidis kaks kirikut; need hävisid täiesti Joann Hirmsa sõjakäikude puhul. Samuti sün-dis Põhja-sõja ajal a. 1710, mil põletati maha ilus Toompea eeslinn ühes tolleaegse Kaarli kirikuga. Linna uus kasvamine vene ajal ei saanud hoogu võtta järgnevail aastakümneil, sest Kadrioru lossi ehitus ei

*) Mülleri sõnastuses: „Hinge erra süllitanut“ — saksa keeli „Seele ausgehaucht“.

**) Nii hüüti vanemal ajal kogu Baltimaid, nüüd-set Lätit ja Eestit.

toonud linnaolule kuigi suurt tõusu, vaid kogu 18. sa-jangu jooksul kiratses Tallinnas kogu elu ja olu, mil-le tugevaks tunnismärgiks on, et ta kaubandus sel ajal jäi palju maha Narva omast. „Kiiresti kasvama“ võis Tallinn hakata alles 17. sajangul, mil, nagu kirju-tises öieti on öeldud, „maaelanikud võisid päris- ja teo-orjuse kaotamise tagajärjel suuremal arvul linna asu-da.“ Täit hoogu andis kasvamisele Balti raudtee saa-mine a. 1870.

Ülemiste järve ülevoolamisest tekkinud hädade kohta olgu mainitud, et viimane niisugune lugu oli veel 1864. a. hilisel kevadel — 6. juunil, otse kolmandal nelipühi päeval. Siis ujutas järve väljamurdunud veevoog üle suure osa linnast Tartu maantee ümbru-ses, nii et tänavad ja õued täitusid sügava veega. Inimesed toodi maja teistelt kordadelt ära paatidega, voorimeste hobused ujusid vees. Uputus tegi suurt ainelist kahju, uppus ka loomi, kuid inimesi mitte. Vanema-aegsed uputused tegid suuremat kahju. Nii on siis rahvaluuleline „Ülemiste vanake“ tõepoolest mitmel puhul linna külastamas käinud.

Kirjutise kohta Lutsi „Maarahvast“ olgu öienda-tud, et sinna asunud eestlased küll mitte polnud põge-nenud meie maalt orjuse alt 17. sajangu keskpaiku, sest siis oli meil ju „hea rootsi aeg“, mil orjus polnud nii ränk kui enne ja pärast. Ning teatavasti oli or-jus olemas, vast raskengi, ka Lutsimaal. Vaid lutsi eestlased on tõenäitlikult sinna sattunud vene sõja-vangidena põhja-sõja esimesil aastail, vist 1702. a., mil rüüstav vene vägi ujutas üle Peipsist lõuna pool oleva idapoolse Eestimaa osa ning viis siit vangideks suured hulgad rahvast, kroonika teatel müüdnud neid Venemaal naeruväärse hinna eest*) vene ja poola mõisnikele; viimased asusid Lutsimaal. Et sealse „maarahva“ esivanemad on toodud just Venemaa pii-riäärseist maakohadest, kus vangide võtmine oli kõige laialisem, näitavad täitsa selgelt paljud lutsilaste ko-hanimed, muuseas Paidra Tsäpsi, Laitsna ja Vaarkali, mille nimelised külad leiduvad praegugi veel Põlva, Vastseliina ja Rõuge kihelkondades, kust inimesed ära viidi.

H. Prants.

*) Täisinimesi müüdnud 10—12 kopika eest, lapsi kõigest ühe kopika eest; lehma hind oli 9 kop., nagu teatab Ustrialovi Peeter Suure ajalugu IV osa lk. 245.

Häid küttepuid

ostlate soodsate hindadega

Vennad Veisenberg'i

küttepude ladudest

V. Tartu mnt. 12 ja Liivalaia 34,

telefon 22-98.